

Fig. 1. Kirken set fra sydvest. Foto David Burmeister 2016. – *The church seen from the south west.*

RYNKEBY KIRKE

BJERGE HERRED

Landsbyen er måske tidligst nævnt o. 1277–86 som »Rynkæby«. ¹ Derimod synes der ikke at være bevaret middelalderlige kilder til landsbykirkens historie, bortset fra ² at den bidrog med 20 mark ved landehjælpen i 1524–26. ³ Efter reformationen tilhørte kirken Kronen. 1557 klagede Peder Lykke til Skovsbo over, at noget af det kirkekorn, han havde fået kongebrev på at kunne beholde til reparation af kirkens bygfærdighed, 'med vold' var blevet ham frataget af lensmand på Odensegård, Jørgen Skinkel. ⁴ 1578 fik Erik Hardenberg til Skovsbo skøde på kronens herlighed af seks gårde, der alle svarede landgilde til kirken. ⁵ 1679 solgte Kronen patronatsretten til generaladmiral Niels Juel, ⁶ som umiddelbart efter solgte den videre til Skovsbo ejer, Lisbeth Podebusk. ⁷ Ved hendes død 1680 blev patronatsretten delt mellem arvingerne, men atter sam-

let 1692–93 af Erik Lykke til Skovsbo. ⁸ Kongetienden tilhørte Odense Hospital indtil 1736, da den blev bortauktioneret. ⁹ Selve kirken tilhørte Skovsbo indtil overgangen til selveje 1918. ¹⁰

Kirken har haft Revninge som *anneks* senest siden 1500-tallet. ¹¹

Dørflojen i tårnet (jf. s. 4450) skal ifølge et *sagn* have siddet i den søndre dør, og i den sad en stor mængde hagl. Dette skyldes, at en skytte en sen aften gik uden for kirkegårdsmuren og så en kridhvid skikkelse, der stod ved kirkedøren. Skytten skød mod skikkelsen, men blev straks efter forfulgt af denne og måtte flygte hjem. ¹²

Møntfund. Fire mønter er 2001 fundet i kirken ved soldning. Heraf var to fra 1600-tallets første halvdel (en hvid slået 1602 og en skilling slået mellem 1620–23), mens de to andre var af yngre dato. ¹³

Fig. 2. Luftfoto af Rynkeby Kirke. Foto Aalborg Luftfoto 1949-52. I KglBibl. – *Aerial photo of Rynkeby Church.*

Rynkeby ligger 6 km sydvest for Kerteminde, og sognet omfatter landsbyerne Rynkeby, Urup, Tvinde og til dels Hundsløv. Skovsbo er sognets eneste herregård. Kirken er rejst centralt i den gamle landsby ved Rynkeby Bygade, men med udbygningerne i 1800-tallets anden halvdel mod sydvest er den nu beliggende i landsbyens nord-

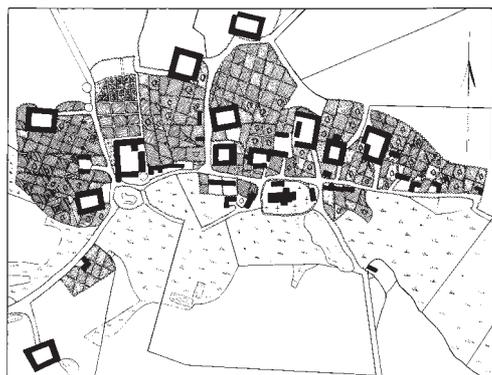

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af R. Rasmussen 1795. – *Cadastral map.*

østlige del. Kirkens nærmeste nabo er Rynkeby Friskole nord for Kirkevej, mens kirkens eng ligger umiddelbart syd for kirkegårdens søndre dige.

Kirkegården har bevaret sine skel mod nord og vest. Østdigets linjeføring blev ændret i 1900-tallet, samtidig med at kirkegården blev udvidet mod syd. I 1800-tallets første del fandt alle begravelse steder nord for kirken, men o. 1854 var der så opfyldt, at den østlige del af kirkegården, hvor en stald havde stået (jf. ndf.), måtte tages i brug.¹⁴ Et særligt begravelsessted, heget med jerngitter, blev etableret nord for tårnet 1840 til præsterne, efter deres gravkrypt blev sløjfet (jf. s. 4461).

Kirkegården *hegnes* af kampestensdiger. Sådanne diger er også omtalt 1592,¹⁵ hvorimod der 1664 var brug for at reparere den meget brøstfældige kirkegårdsmur med '1700 tagsten og 1500 mursten'.¹⁶ Dette kunne indikere, at den på dette tidspunkt i det mindste delvist var muret af tegl.

Hovedindgangen er beliggende umiddelbart vest for tårnet og omfatter en dobbelt køreport med jernfløje hængt i granitpiller. En tilsvarende ind-

gang er etableret mod øst i forbindelse med en omsætning af denne del af diget. 1867 er omtalt to *†indgange*, dels hovedindgangen 'sydvest for kirken' (dvs. kun lidt syd for den nuværende), dels en anden mod nordøst; begge havde jerngitterlåger.¹⁴ De to forhenværende indgange blev repareret flere gange, bl.a. var hovedindgangen ødelagt eller beskadiget 1557 som følge af kirke-ejer Peder Lykke og Jørgen Skinkels verserende strid (jf. ovf).⁴ Den østlige kirkelåge var i stykker 1631, og en ny fløj måtte anskaffes.¹⁷ Hovedindgangen blev fornyet 1866.¹⁸

†Beplantning. 1862 var der plantet store kastanjetræer tæt ved ringmuren, som gav 'læ for kirken, men også ly og skygge for den ved gudstjenesten forsamlede menighed'.¹⁸ Træerne havde erstattet nogle ældre asketræer.¹⁹ 1867 blev 11 af disse kastanjer samt tre lindetræer fældet.

Bygninger. Et ligkapel af pudsede mursten og røde vingetegl er etableret i 1900-tallets første år uden for kirkedigets sydvestlige hjørne. Det blev udvidet 1987 med toiletbygning og graverkontor (arkitekt Ebbe Lehn Petersen).²⁰ Et samtidigt

materialhus er ligeledes opført i pudsede tegl og ligger sydøst for kirken.

†Bygninger. I 1800-tallets første halvdel stod en muret stald med dobbelte porte nær Kirkedammen øst for koret. Stalden var så stor, at 'man kunne køre ind med fire heste fra nordøstsiden'.²¹ Den var nedrevet 1854, da den del af kirkegården blev taget i brug til begravelser, og materialerne blev genanvendt til opførelsen af et *hospital*.¹⁴ *Præstegården* er et gulstenshus med rødt tegltag opført 1893 ved Rynkeby Bygade.²² Den forhenværende *†præstegård*, opført før 1663, var et stråtækt bindingsværkshus på kampestensfundament.²³

Assistenskirkegården blev indviet 25. juni 1870 på en grund, der var erhvervet fra skolen året før.²⁴ Den *hegnes* af en halvmur af røde teglsten på en sokkel af kamp. *†Hegn.* Den ældre kirkegårdsmur blev fjernet 1926 og erstattet af en cementsokkel med hegnsnet.¹⁸ Der er etableret *indgang* ved hjørnet Rynkeby Bygade-Kirkevej bestående af en køreport, mens der er en fodgængerlåge i det sydøstlige hjørne i retning mod kirken. Begge har jernfløje hængt i granitpiller.

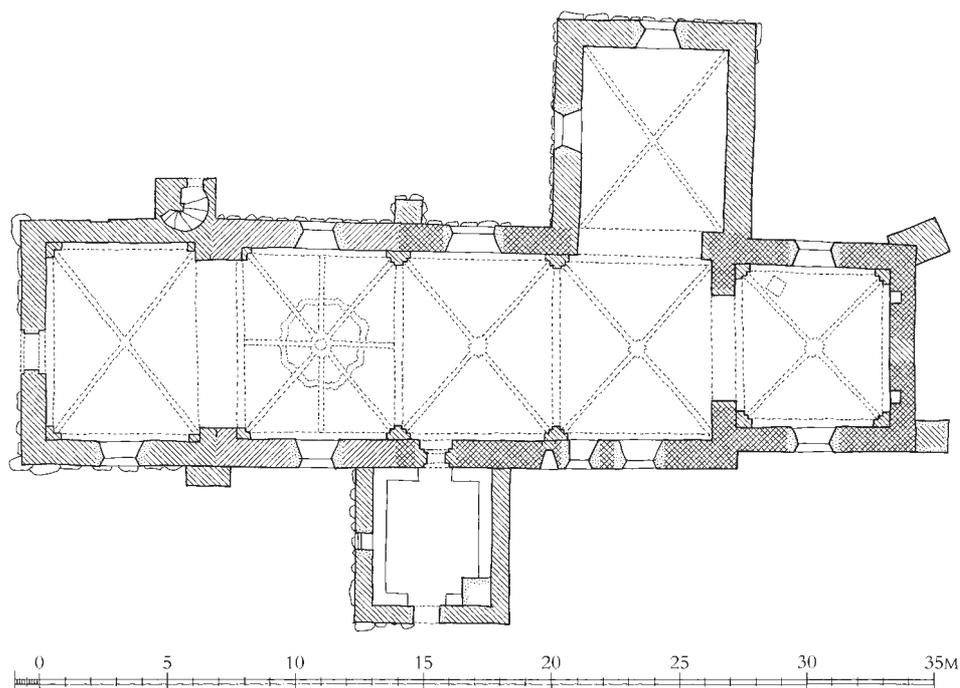

Fig. 4. Plan. 1:300. Målt af Lehn Petersens Tegnesteue 1997, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2017. Signaturplan s. 11. – *Ground plan.* Key on p. 11.

Fig. 5. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south east.*

BYGNING

Den store kirke er en senromansk teglstensbygning, der er udvidet flere gange i løbet af 1400- og 1500-tallet. Først er den forlænget mod vest, så blev kor og skib forhøjet og overhvalvet. Herefter er der rejst et våbenhus mod syd o. 1482, og et anseligt tårn er bygget til i vest. I tiden o. 1520 er der opført et kapel på skibets nordside. Orienteringen afviger en smule mod nord.

Den *senromanske kirke* kan, trods de senmiddelalderlige ændringer, fortsat tydeligt udskilles. Kor og skib, med en længde på hhv. 7 og ca. 14 m, er relativt brede, og de har før forhøjelsen været ganske lave, som det eksempelvis også er tilfældet i Sanderum Kirke (s. 2918). Bygningen lader sig vanskeligt datere, men anvendelsen af rundbuede, smigede vinduer og kløvet kamp som sokkel peger i retning af en datering til o. 1200-50.

Grundplanen er den traditionelle romanske med et spring mellem kor og skib svarende til lidt over en halv murtykkelse. Dog bemærkes det, at koret

slutter sig skævt på skibet, så der stort set ikke har været noget spring mellem de to bygningsafsnit på nordsiden, et forhold, der nu sløres af det senere opførte kapel (jf. s. 4425).

Materiale og teknik. Murene, opført i munkesten i munkeskifte, hviler på en rejst syld af rå og kløvede *marksten*, mens langmurene nu øverst er afsluttet af en dobbelt falsgesims i små teglsten af flensborgformat (jf. s. 4426). Den gamle (†)syddør er endnu i funktion (fig. 13), men dørstedet blev formentlig helt omdannet i senmiddelalderen, da våbenhuset blev opført, så døråbningen i dag fremstår som falset og fladbuget. †*Norddøren* var nok for længst sløjfet, da et nyere vindue (jf. s. 4426) blev udhugget omtrent på det sted, hvor dørstedet må have været. Antallet af *vinduer* i kirken kan ikke afgøres. I korets østmur har der siddet en rundbuet †åbning, som senere er blændet med munkesten, mens det eneste bevarede (†)vindue i skibet står som udvendig niche midt i sydmuren (fig. 6). Indvendig dækkes vinduet af

en hvælpille. Åbningen (125×65 cm) er rundbuet, har let smigede sider og skrå sålbænk.

I det *indre* er næsten alle oprindelige detaljer forsvundet; korbuen er således udvidet i senmiddelalderen, formentlig i forbindelse med hvælvslagningen (jf. s. 4418). To *gemmenicher* med spærstik, der har flankeret østmurens vindue, ses fortsat jf. fig. 9).²⁵

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Den senromanske kirke er blevet udvidet løbende i 1400-tallet, alt sammen udført i munkesten i munkeskifte, hvor skibet først blev forlænget mod vest, hvorefter både kor og skib blev forhøjet og overhvælvet, nok o. 1417, før et våbenhus kom til i syd o. 1482, og det anselige tårn opførtes i vest. Endelig er et kapel bygget til kirkens nordside i tiden o. 1520.

Fig. 6. Østre ende af skibets sydmur med blændet, romansk vindue (s. 4416). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Eastern end of south wall of the nave with bricked-up Romanesque window.*

Fig. 7. Hvælv i skibets vestforlængelse (s. 4418). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Vault in west extension of the nave.*

Skibet er forlænget ca. 7 m med et enkelt hvælvfag, der som resten af kirken er opført over en rejst syld af kløvede kampesten. Vestudvidelsen har ikke medført, at kirkens gamle dørsted i syd blev flyttet, et træk, der også genfindes i Fraugde Kirke (s. 3523). Alle spor efter oprindelige vinduer i forlængelsen er forsvundet, da de nuværende åbninger blev udvidet (jf. s. 4426). Forlængelsen dækkes af et karakteristisk, ottedelt ribbehvælv (fig. 7), der hviler på spidse, falsede skjoldbuer og falsede halvstenspiller med et løberskifte som vederlagsmarkering; et træk, der kendes fra talrige af egnens kirker.²⁶ Skjoldbuerne smykkes også af en smal fals, hvilket ligeledes optræder hyppigt blandt kirkerne omkring Odense. Ribberne, der mødes i en topring, er ydermere suppleret af en fliget roset, dannet af ikke-bærende pynteribber i

hvælvets øverste del.²⁷ I sviklerne er der anbragt små spygatter, der er foret med teglrør, dannet af tagsten.

Som forberedelse til overhvælvingen af den senromanske kirke blev murene *forhøjet* med fem-seks skifter i koret og tre-fire i skibet. Dette er formentlig sket kort efter, at vestforlængelsen stod færdig, og disse arbejder skal givetvis opfattes som et samlet byggeprojekt.

Krydshvælvene, et i koret og to i skibet, er udformet ens og må være udført på samme tid og var givetvis planlagt allerede, da man arbejdede på vestforlængelsen (jf. fig. 60). Dendrokronologiske undersøgelser af korets tagstol godtgør, at denne må være opstillet i tiden o. 1417.²⁸ og er derfor ældre end hvælvene. Disse hviler på spidse skjoldbuer og falsede piller, der, ligesom forlængelsens

piller, er udstyret med kantstillede løbere i vederlagshøjde samt en smal pynteprofil, mens ribberne mødes i en kvadratisk slutsten. I skibets østre hjørner mangler pillerne helt, fordi ribberne har hvilet på de †*sidealtre*, der har stået her. I syd løber hvælvrubberne således ned på en delvist behug-

get granitsten, der springer frem fra murlivet (jf. fig. 103), mens ribberne i nord er ført ned i en teglklods, der må være en rest af det senromanske alter. Østkappen i skibets østre hvælv og vestkappen i korhvælvet er uden en skjoldbue, men er muret i forbandt med *triumfmurens øvre del*. I for-

Fig. 8. Korets østgavl (s. 4420). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *East gable of the chancel.*

Fig. 9. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior of chancel looking east.*

bindelse med overhvælvingen er triumfmurens øverste afsnit således blevet ommuret, samtidig med at korbuen er blevet udvidet til den brede, overgribende arkade med affasede afsæt, som nu udgør triumfbuen (jf. fig. 76).²⁹

I korbvælvet sidder to *mandsansigter* med huer, et i nord og et i øst, som er udført i udkragede, pudsede munkesten, da hvælvet blev bygget (fig. 10–11). Ansigterne er bemalede med kalkfarve, så deres hud står med rosa karnationsfarve, skæg og hår i sort og huerne i mønjerød.³⁰ Ydermere bemærkes den blændede åbning til en *†loftislem* (jf. fig. 76) i korbvælvet nordkappe. Lemmen må være sløjfet, da tårnet blev opført, og adgangen til kirkens lofter henlagt hertil. To *klokkerebhuller*, forede med egetræ, sidder ligeledes i korbvælvet kapper (jf. s. 4418).³¹

Efter færdiggørelsen af vestforlængelsen og forhøjelsen af resten af kirken er også *gavlrekanterne* givetvis fornyet. Øverst på skibets østre gavltrekanter er bevaret resterne af en gavlungsmykning, der nu til dels er dækket af kortaget.³² Den består af et savskifte, hvorunder løber en frise af kantstillede bindere (jf. fig. 8). En sekundært brudt, fladbuet dør i gavlfoden forbinder korets og skibets lofter. Vestre gavlspejls, der nu bærer tårnets østmur, har haft brede kantskifter.

Våbenhuset, ud for den gamle syddør, er opført på en rejst syld af hele og kløvede granitsten (fig. 12) i tiden o. 1482.²⁸ Rummet præges af en istandsættelse 1872, hvor det blev genetableret som indgangsparti til kirken efter at have fungeret som *materialrum* i en periode.³³ Døren i syd blev da udvidet i bredden og afsluttet med et højt,

Fig. 10-11. Mandsansigter udført i munkesten med senmiddelalderlig kalkmalet bemaling (s. 4420). 10. I korhvelvets nordkappe. 11. I korhvelvets østkappe (jf. fig. 9). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Men's faces in brick with Late Medieval paintwork. 10. In north severy of chancel vault. 11. In east severy of chancel vault (cf. fig. 9).*

spidsbuet spejl, hvori der er indsat et blyndfattet vindue med et kors. I vest indsatte man et ligeledes spidsbuet vindue med støbejernsramme som afløsning for en mindre senmiddelalderlig lysåbning. I det indre er næsten alle oprindelige detaljer forsvundet 1872 (fig. 13). Man hævdede således loftshøjden med omtrent en meter, hvorved rummet har fået betydelige dimensioner. Den oprindelige loftshøjde ses nu som et afsæt i vestmuren, hvorpå en loftsbjælke har hvilet. Rummet står med gipspudsede vægge og loft. To murede *vægbænke* strækker sig langs murene. Det kan ikke udelukkes, at bænkerne har en senmiddelalderlig kerne, men i deres nuværende form fremtræder de som et produkt af 1800-tallet. I det sydøstre

hjørne står et *†varmekammer*, der ikke længere er i funktion (jf. s. 4428). Udvendig afsluttes langmurene af en dobbelt falsgesims i moderne sten, mens gavltrekanten hæver sig med ni fornyede kamtakker og en *blændingsudsmykning*. Den består af tre fladbuede højblændinger, hvori der øverst i den midterste sidder en lille rektangulær glug. Tregruppen flankeres af to småblændinger udformet som aftrappede sparrer.

Det magtfulde *tårn* i vest, der er jævnbredt med skibet, er i tre, oprindeligt fire, stokværk, hvori klokkerne hænger i det øvre. Det dækkes af et sadeltag med gavle i øst og vest (fig. 14). Grundplanen er omtrent kvadratisk, og østmuren hviler, som nævnt, på skibets vestgavl.³⁴ Tårnets

forholdsvis spinkle mure er opført over en rejst syld af store, kløvede kampesten. Bagmurene i de øvre stokværk står med åbne bomhuller og huller til hængestilladser. Indvendige afsæt i murene viser, at tårnet ved opførelsen havde to mellemstokværk, der senere er reduceret til ét.

En ca. 1,5 m bred *vestportal* åbner ind til tårnrummet og har givetvis fungeret som hoved-

indgang til kirken.³⁵ Den fladbuede dør var anbragt i et højt, spidsbuet spejl, som det kendes fra mange af egnens kirker.³⁶ Døråbningen, der har mistet sine false, var oprindeligt en smule smallere.³⁷ 1861 nævnes foran døren et †'brædeskur', som må have været et tømret *vindfang*.¹⁸ Tårnrummet oplyses i syd af et fladbuet, indvendig dobbeltfalset vindue, hvis udvendige

Fig. 12. Våbenhusets sydgavl (s. 4420). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – South gable of porch.

karme er delvist fornyet i nyere tid. Rummet dækkes af et samtidigt krydshvælv, der i vest hviler på slanke, vinkelformede halvstenspiller og spidse, lidt ujævne skjoldbuer. Tårnrummet er forbundet med skibet ved en stor, rund åbning (jf. fig. 76).

Adgangen til de øvre stokværk sker via et samtidigt *trappehus*, der står som en murpille på kampesten ved tårnets nordøsthjørne (jf. fig. 14). Trappehuset er så lidt fremspringende, at der lige netop ikke har været plads til det indvendige trappeløb, hvorfor rummet til trappen er opmuret delvist ind i tårnets murliv. Mod nord afsluttes muren af en dobbelt falsgesims, hvis nedre led er udformet som en kvart rundstav; små rektangulære glugger i nord- og vestsiden giver lys til det snævre trappeløb. En lav, ommuret, nu rektangulær underdør leder ind til trappen, der har kvadratisk spindel og aftrappet loft. Overdøren er en snæver, fladbuget åbning.

Mellemstokværket, der som nævnt udgjorde to etager, står uden gulvbjælker og får lys fra to

lag lysåbninger. De tre nedre glugger mod syd, nord og vest er små, fladbuede, faldede åbninger. De fire store vinduer i øvre lag, et mod hvert verdenshjørne, har samme form. En stejl trappe af fyr leder fra trappehusets overdør videre op i tårnet.

Det høje klokkestokværk har et nyt brædegulv i fyr, der ligger i samme niveau som det middelalderlige gulv. Rummet åbner sig mod hvert verdenshjørne med to faldede og fladbuede glamhuller med næsten kvadratisk form. Åbningerne er delvist fornyede under senere renoveringer af tårnet.

Mod syd og nord afsluttes murkronen af en femleddet falsgesims, der må være helt eller delvist fornyet i nyere tid. Mod øst og vest hæver tårnet sig med kamtakke, blændingsmykkede gavlspidser. I hver gavl sidder to fladbuede glamhuller, der er omtrent dobbelt så høje som åbningerne i klokkestokværket. Gavlenes blændingsdekoration er næsten identisk og kompo-

Fig. 13. Våbenhusets indre set mod nord samt skibets syddør (s. 4420). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior of the porch looking north and south door of nave.

Fig. 14. Tårnet, set fra vest (s. 4421). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The tower, seen from the west.*

Fig. 15. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north.*

neret over en række stigende højblændinger. Som et særligt raffinement er de fire blændinger nærmest midten koblet i to par, hver adskilt ved en lille hængestav. Disse dobbelte blændinger er ført ned under tårnets gesimshøjde og omfatter dermed klokkestokværkets glamhuller (jf. fig. 14). Blændingerne i øst mødes i en enkelt blænding, som afsluttes med en spids bue, mens udsmykningen mod vest kulminerer i to jævnhøje, fladbuede blændinger. Den fladbuede afslutning kunne dog stamme fra en senere fornyelse, måske udført samtidig med at gavlenes 13 kamtakker blev ommuret i moderne sten.

Kapellet ved skibets nordside er efter alt at dømme rejst o. 1520 (jf. s. 4428).²⁸ Bygningen hviler på en rejst syld af marksten, der ses i både facaden og i de indvendige vægge. Sidemurene afsluttes øverst med en dobbelt falsgesims. Rummet oplyses af to store, fladbuede vinduer, der må stamme fra 1800-tallet og være samtidige med

kirkens øvrige åbninger i kirken (jf. s. 4426). De har formentlig afløst to oprindelige vinduer på samme sted. Rummet åbner sig mod skibet med en rundbuet arkade og dækkes af et samtidigt krydshvælv, der hviler i murene (fig. 21). I hvælvkappernes svikler sidder spygatter. To sekundært anbragte, nu afsavede bjælker i søndre kappe, har muligvis støttet et $\dagger$ gitter i åbningen mod kirken.

Kapellets gavlspejs med 13 kamtakker smykkes af en blændingsdekoration, der har otte stigende blændinger afsluttet med trappestik, hvoraf de fire midterste tvedeles af en lille hængestav (jf. fig. 15). Højblændingerne omgives foroven af korte savskifter, som strækker sig ud i kamtakkerne, mens der øverst på gavlspejden er indsat et patriarkalkors-lignende ornament. Kamtakkerne er i vid udstrækning fornyet med moderne mursten, og dele af korsornamentet samt flere korte savskifter er med al sandsynlighed forsvundet i den forbindelse.

Tre *støttestiller* ved kirken er formentlig alle fra senmiddelalderen og opført for at modvirke hvælvenes tryk. Den bedst bevarede står ved korets nordøsthjørne. Den er skråt afdækket med vingetegl og dekoreret på alle tre sider af en lille cirkelblænding (jf. fig. 8).³⁸ De to øvrige, en pille ved korets sydøsthjørne og en midt på skibets nordside, er ligeledes skråt afdækkede med vingetegl og kraftigt skalmurede.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Kirken har undergået en række mindre ændringer efter middelalderen. Tydeligst er nu forandringerne i den østligste del af skibets sydmur (jf. s. 104). Her har man først udvidet den indvendige lysning af et senmiddelalderligt vindue for at skaffe bedre plads til prædikestolens opgang, hvilket kan være sket i 1700-tallet (jf. s. 4444). Et lavt *vindue*, en smule længere mod vest, må være kommet

til i 1700-tallet for at give lys til prædikestolen, efter denne har været flyttet til dens nuværende plads.

I slutningen af 1700-tallet eller begyndelsen af 1800-tallet er skibet forhøjet med fire-fem skifter i små, gule teglsten af flensborgformat.

Den mest markante forandring skete imidlertid 1876, da samtlige *vinduer* blev udvidet og harmoniseret til brede, fladbuede åbninger med støbejernsrammer, som endnu er på deres plads.¹⁸

Kirken har løbende gennemgået adskillige istandsættelser. 1631 beskrives tårntaget som hullet, våbenhusets loft som brøstfældigt og kirkens gulv som ujævnt.¹⁷ 1702 var kirken derimod i god stand og nyligt renoveret.¹⁷ 1864 konstaterede man, at de østvendte gavltrekanter på kor og skib hældte, hvorfor der måtte indlægges murankre.¹⁸ I nyere tid har Lehn Petersens Tegnesteue (Odense)

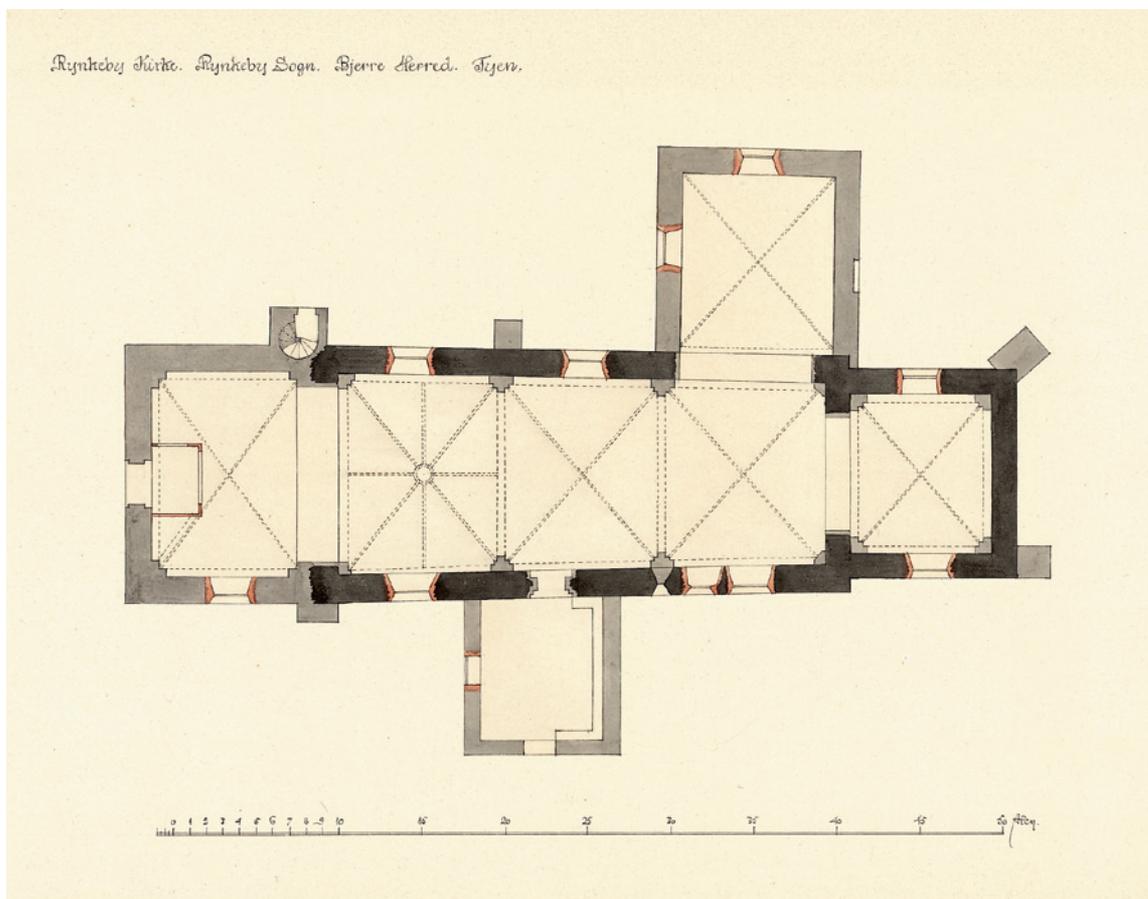

Fig. 16. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Erik Schiødt 1884, i NM. – *Ground plan.*

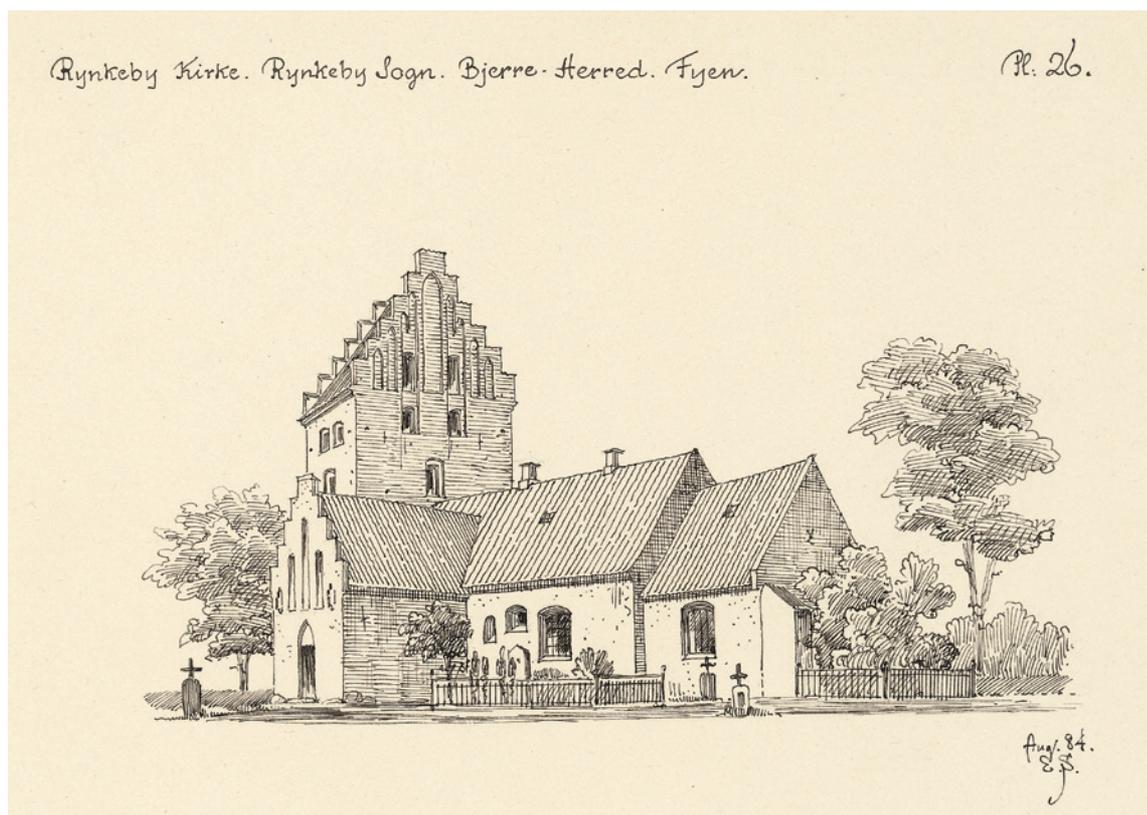

Fig. 17. Kirken set fra sydøst. Tegnet af Erik Schiødte 1884, i NM. – *Exterior of church seen from the south east.*

gennemført flere istandsættelser af kirken, ikke mindst for at sikre de fortsat stærkt hældende østre gavltrekanter (jf. fig. 8). Korets og skibets østvæg samt hvælv og triumfbue blev således istandsat 1981.³⁹ Seneste istandsættelse fandt sted 2001, da kirkebygningen blev renoveret og efteret på gulve, murværk, tagstol og tagbeklædning.⁴⁰

Gulve. I hele kirken ligger gule teglsten i tværgående bånd fra 2001. Gulvet erstattede et støbt $\ddagger$ betongulv med indridsede streger, der imiterede en flisebelægning.⁴⁰ Under betongulvet blev der stedvis påvist en ældre $\ddagger$ munkestensbelægning, der sandsynligvis har dækket hele kirken.⁴¹

Tagværker. Korets fem spærfag er af eg, givetvis senmiddelalderlige og opsat i forbindelse med indbygningen af korhvælvet (fig. 105). Fagene er samlet med to lag hanebånd og krydsbånd og samlet ved bladning. Spær og hanebånd er fortløbende nummereret fra øst mod vest med indridsede streger.

Skibets tagværk er fornyet i fyrretræ, men med flittig brug af ældre tømmer. Tagstolen kan rimeligvis føres tilbage til slutningen af 1700-tallet eller begyndelsen af 1800-tallet, da langmurene blev forhøjet (jf. s.4426).

Kapellets syv spærfag er stort set intakte og middelalderlige (fig. 18). Enkelte fag bærer præg af ældre udskiftninger, men ikke i en grad, der har ændret den oprindelige konstruktion. Fagene, der er samlet ved bladning med to lag hanebånd og krydsbånd, er fortløbende nummereret fra nord mod syd med indridsede streger.

Våbenhusets syv fag er velbevarede og efter alt at dømme fra bygningens opførelse. Tagstolen må trods stedvise udskiftninger i fyrretræ betragtes som intakt. Fagene er samlet ved bladning med to lag hanebånd og fortløbende nummereret fra nord mod syd med indridsede streger.

Tårnets seks spærfag af eg er samlet med to lag hanebånd og spærstivere. Tagstolen, der er tappet

Fig. 18. Kapellets tagværk (s. 4427). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Roofing of chapel.*

sammen, er formentlig middelalderlig. De enkelte fag er fortløbende nummereret fra øst mod vest med to forskellige systemer; i nordsiden er der brugt indridsede streger, i sydsiden streger med små faner. En senmiddelalderlig *klokkestol* i to fag er opstillet under tagstolen. Konstruktionen er i eg og delvist monteret på spærenes nedre lag hanebånd.

Dendrokronologiske undersøgelser. Der er 2017 udtaget boreprøver af egetømmeret i koret, nordkapellet og våbenhuset.⁴² I koret må tagstolen formodes opsat o. 1417. Kapellets tagtømmer er ganske entydigt opsat i tiden o. 1520, mens alt peger på, at våbenhusets tagstol er opsat o. 1482.

Tagbeklædning. Alt er tækket med vingetegl. Ifølge biskop Jacob Madsen var taget 1592 forfaldent og med undtagelse af korets nordside overalt tækket med *†tagpander*.¹⁵ Det er uvist, hvornår vingeteglene er kommet til. Alle tilbygningerne fik nye tagdækninger i perioden mellem 1878 og 1886,⁴³ og senest er tagene gennemgribende renoveret 1981.⁴⁰

†Tagrytter. Ifølge Jacob Madsens beskrivelse af kirken og biskoppens skitse (fig. 102) var der 1592 en tagrytter, eller muligvis en karnap, over korets tag, hvori der hang to messeklodder.¹⁵ Tagrytteren har ikke efterladt sig spor, men de to *klokkerebshuller* i korhvælvet kan meget vel have hørt sammen med klokkerne (jf. s. 4452).

Opvarmning. Bygningen har fjernvarme, indlagt 1987.⁴⁴ 1876 blev der erhvervet to *†kakkellovne* til kirken, og våbenhuset indrettedes til opbevaring af kul.¹⁸ Ovnene blev renoveret flere gange og endeligt kasseret 1925.¹⁸ Der blev da installeret et *†dampvarmeanlæg*, som efter en fornyelse 1958, 1970 blev afløst af et *†oliefyr*, der var opstillet i en fyrkælder under våbenhuset.⁴⁵ Dette fungerede frem til indlæggelsen af fjernvarme.⁴⁶

Den velholdte bygning står hvidkalket ude og inde. Øst for koret, på kirkens sydside og vest for tårnet ligger der perlegrus, mens der på kirkens nordside er anlagt en græsplæne. 1918 etablerede man en grusbelægning fra indgangen til kirkegården og op til tårnet.¹⁸

KALKMALERIER

Kirkens kalkmalede udsmykninger blev første gang opdaget under en indvendig istandsættelse 1960, hvor nordkappellets dekoration fra 1560'erne blev påvist (nr. 3) af konservator Gregers Michael Lind og efterfølgende indgående beskrevet af kunsthistoriker Otto Norn (fig. 20-58, 108-10).⁴⁷ En gennemgribende undersøgelse af kirkens ældre, kalkmalede udsmykning blev imidlertid først gennemført 1964-65 under ledelse af konservator Egmont Lind.⁴⁸ Her blev en senmiddelalderlig udsmykning (†nr. 1) registreret i korhvelvet og atter overhvidtet. Ved samme lejlighed blev der også dokumenteret dekorationer i korhvelvet, i korbuen og skibets vestende, der er samtidige med kappellets udsmykning (nr. 3). Flere spor efter både den senmiddelalderlige og efterreformatoriske udsmykning blev påvist af konservator Mogens Larsen under afdækninger i kirken 1981.⁴⁹ Korbuens udsmykning blev genistandsat 1983 af konservator Olaf Hellvik.⁵⁰ Senest er to indvielseskors (nr. 1) på korets østvæg istandsat af konservator Karsten Larsen 2014 (fig. 19).⁵¹

1) (Fig. 19, 106) To senmiddelalderlige indvielseskors er malet på korets østvæg. De identiske ornamentet er udformet som ringkors med fligede korsender, malet i en lys teglørød farve.

Fig. 19. Kalkmalet, senmiddelalderligt indvielseskors (s. 4429). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall-painted Late Medieval consecration cross.*

Fig. 20. Kalkmalet rankeværk i korbuen, o. 1550-75. Foto Mogens Larsen 1981. – *Wall-painted vines in chancel arch c. 1550-75.*

Korsenes datering er usikker, men de er næppe romanske og hører sandsynligvis sammen med udsmykningen i korets hvælv (jf. †nr. 1).

2) (Fig. 20-58, 108-110), o. 1550-75, en bemærkelsesværdig udsmykning, der givetvis har dækket hele kirken, men nu kun ses i korbuen, nordkapellet og tårnbuens nordside. Dekorationen indeholder dels figurfremstillinger, dels tæt-udmalet, ornamentalt løvværk.

I korbuen står åbningens vanger med løvværksornamenter, i begge sider bevaret fra omtrent 50 cm over åbningens vederlagsmarkering (jf. fig. 103). Under kalkmaleriernes istandsættelse 1964-65 blev det påvist, at *triumfvæggens øvre halvdel*, på vestsiden, var udsmykket med samme slags †rankeværk (fig. 108-10).⁴⁹

Nordkappellets rumudsmykning er stort set intakt (fig. 21-57) og påkalder sig særlig interesse, hvilket afspejles i forskningslitteraturen om kirkens kalkmalerier.⁵² Østvæggen smykkes af tre gengivelser af *Jesus* (fig. 23). Midterst på væggen ses han hængende på korset med udspændte arme, svær tornekrone og viltert flagrende lændeklæde, som det kendes fra tidens korsfæstelsesfremstillinger.⁵³ Kor-

set, der øverst bærer den sædvanlige INRI-indskrift, har også et skriffelt under Kristus, som har mistet sin tekst og farve. Den korsfæstede flankeres af to andre legemsstore gengivelser af Jesus, der i begge tilfælde står oprejst iklædt lændeklæde og har udslået hår. Mod syd favner Jesus om marterpælen, mens han i den lettere beskadigede fremstilling mod nord står med korslagte arme og bærer

Fig. 21. Nordkappellet set mod nordvest (s. 4425) med kalkmalet udsmykning o. 1550-75 (s. 4430). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *North Chapel with wall-painted decoration looking north west.*

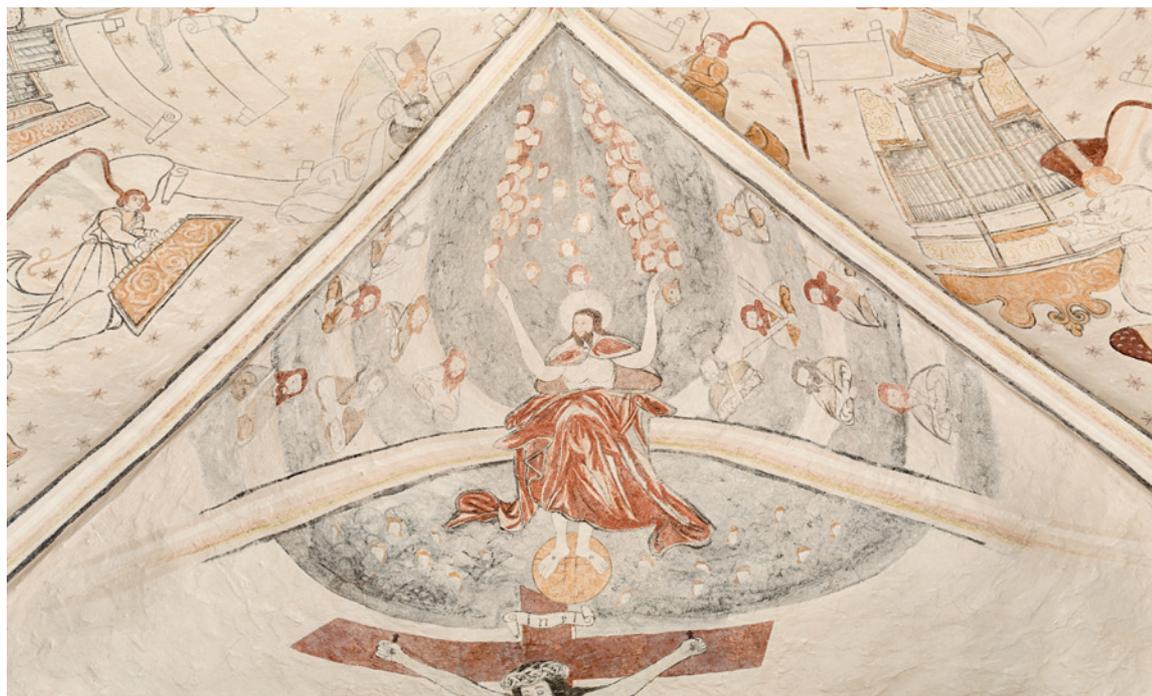

Fig. 22. Kalkmalet udsmykning, o. 1550-75, i kapelhvælvets østkappe (s. 4436). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Wall-painted decoration, c. 1550-75, in east severy of chapel vault.

Fig. 23. Kalkmalet udsmykning, o. 1550-75, på kapellets østvæg (s. 4430). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Wall-painted decoration, c. 1550-75, on east wall of chapel.

Fig. 24. Kalkmalet udsmykning, o. 1550-75, i kapelhvælvets sydkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall-painted decoration, c. 1550-75, in south severy of chapel vault.*

en smal tornekrone på hovedet. Under kalkmale-
riernes istandsættelse 1964-65 blev det dokumen-
teret, at man undervejs i udsmykningsarbejdet æn-

drede billedprogrammet, således at korset oprin-
deligt var planlagt til at skulle flankeres af Jomfru
Maria og Johannes i stedet for de to Jesusfigurer.⁴⁹

Fig. 25-35. Musicerende engle i kapelhvælvets sydkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Music-playing angels in south severy of chapel vault.*

Fig. 36. Kalkmalet udsmykning, o. 1550-75, i kapelhvælvets nordkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall-painted decoration, c. 1550-75, in north severy of chapel vault.*

Nordvæggen er udsmykket med 32 blanke våbenskjolde, der tilsyneladende aldrig blev udfyldt og kun står aftegnet med sort konturstreg (jf. fig. 21).⁴⁹ Våbenerne er anbragt i to grupper af 16; en på hver side af kapellets nordvindue.

Vestvæggen er dekoreret med samme type viltre løvværk, der også findes i korbuen og arkaden ind til kapellet samt i tårnbuen (jf. fig. 21).

En bort af rankeværk markerer overgangen mellem kapellets vægge og hvælvkapper.

Fig. 37-46. Musicerende engle i kapelhvælvets nordkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Music-playing angels in north severy of chapel vault.*

Fig. 47. Kalkmalet udsmykning, 1550-75, i kapelhvælvets vestkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall-painted decoration, c. 1550-75, in west severy of chapel vault.*

Østvæggens billeder hænger sammen med udsmykningen i den østre hvælvkappe, hvor den *tronende Kristus* er vist siddende dømmende på regnbuen med fødderne på en tredelt jordklode (fig. 22). Kristus har blottet bryst, men er svøbt i

rødt klæde. Han har sårmerker på hænder såvel som fødder og glorie om hovedet. Den tronende dommer og frelser omgives af skybræmmer, hvori de 12 apostle træder tydeligt frem på hver side af Kristus, mens frelste sjæle antydes gennem små

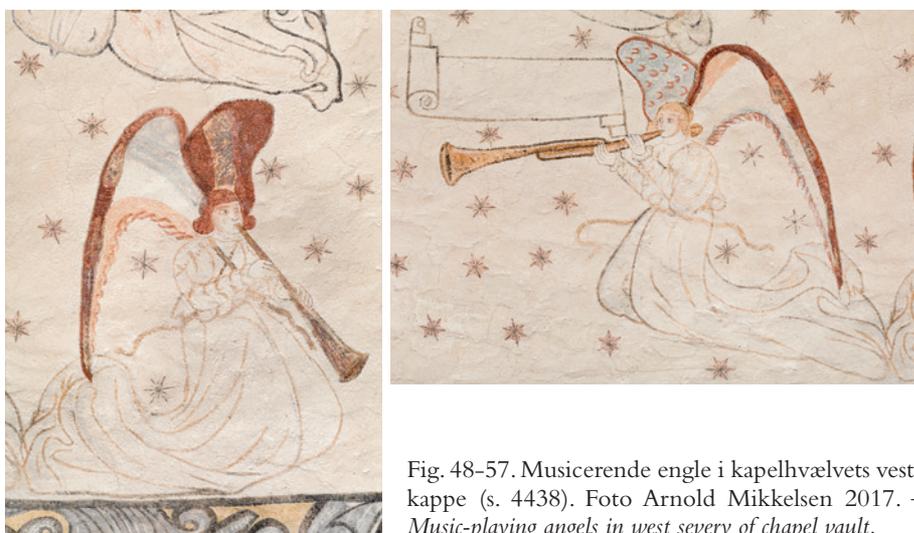

Fig. 48-57. Musicerende engle i kapelhvælvets vestkappe (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Music-playing angels in west severy of chapel vault.*

Fig. 58. Jesu dåb, o. 1550-75, kalkmaleri i tårnbuens nordside (s. 4438). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Baptism of Jesus, c. 1550-75, wall painting in north side of tower arch.*

ansigter over og under tronen.⁵⁴ Istandsættelsen 1964-65 påviste også, at det oprindeligt var planen, at en lilje og et sværd skulle udgå fra Kristi mund.⁴⁹

De tre øvrige kapper er alle udsmykket ens med *musicerende engle* på en baggrund af røde, seksdodede stjerner. Englene har alle rettet deres opmærksomhed mod østkappens tronende Kristus. Ved flere af englene sidder blanke skriftbånd, men langt mere iøjefaldende er det forhold, at hver engel holder et musikinstrument af ganske varierende størrelse og udformning. *Engleorkestret*, som kappernes udsmykning samlet kan betragtes som, er således en særdeles sjælden opvisning i musikinstrumenter fra 1500-tallets midte.⁵⁵ I sydkappen er der 11 engle, mens der i hhv. nord- og vestkappen er vist ti. Englene spiller tilsammen i alt på 11 blæseinstrumenter, 15 strengeinstrumenter, to orgler, et uidentificeret tasteinstrument (fig. 44), en triangel (fig. 42) og bjælder (fig. 37). Blandt blæseinstrumenterne finder man eksempelvis en tværfløjte (vestkappen) (fig. 57), en sækkepibe (sydkappen) (fig. 34) og adskillige mere eller mindre fantasifulde horn typer (eksempelvis fig. 46). Strengeinstrumenterne er vaskelige at bestemme,

men rummer både store strygeinstrumenter (eksempelvis fig. 33) og knipsede instrumenter (eksempelvis fig. 35), en drejelire (sydkappen) (fig. 54) og harper (eksempelvis fig. 31).

I *tårmarkadens nordre vange* findes ligeledes en del af udsmykningen bevaret (fig. 58). Tæt indrammet af udsmykningens karakteristiske rankeværk ses en fragmentarisk gengivelse af *Jesu dåb*. Jesus sidder knælende, om end han kun er bevaret fra brystet og op, med foldede hænder. Ved hans side står Johannes Døberen, iklædt en kjortel, med hånden hævet i noget, der formentlig er en velsignende gestus. Over de to figurer svæver Helligåndsdue.

Farver og stil. Udsmykningen er udført i brunrøde og grønblå farver med sorte konturstreger og sort til hår og skæg. Navnlig den grønblå farve, der er anvendt på de store flader med løvværksornamenter, synes at dominere udsmykningen og skal formentlig illudere en form for sten.

Figurfremstillingens formsprog hører overvejende 1500-tallet og sengotikken til. Fragmentet af *Jesu dåb* synes dog nærmere at være rundet af den linjeføring og ansigtsmodellering, der kendetegner renæssancens kalkmalerier. Det er imidlertid rankeornamenternes tætte, antikiserende træk, der entydigt placerer udsmykningen i 1500-tallets anden halvdel. Lignende, om end ikke identiske dekorative ranker, kan findes i Gjøl Kirke, o. 1530-40 (Hjørring amt), eller Glesborg Kirke, o. 1550 (Randers amt). Udsmykningen i Rynkeby har ikke nogen direkte paralleller i andre af egnens kirker, men udviser stor lighed med fragmenter af kalkmalerier i Norup Kirke (Lunde Hrd.).

Forlæg. Spørgsmålet om, hvorvidt musikinstrumenterne afspejler egentlige instrumenter fra samtiden eller er et udtryk for malerens frie fortolkning, har optaget forskningen, senest Dorthe Falcon Møller.⁵⁶ Falcon Møller har således argumenteret for en begrænset naturalisme i instrumentgengivelserne og påpeget illustrationerne fra værker som Sebastian Virdungs *Musica getuscht* (1511) og Martin Agricolas *Musica instrumentalis deutsch* (1529) som mulige inspirationskilder. En detalje i de kalkmalede billeder, der viser forholdet mellem realisme og symbolisme i englefremstillingerne, er, som Falcon Møller påpeger, at strengeinstrumenternes lyd huller gengives som hjerter.⁵⁷ Det kendes ikke

Fig. 59. Mandsansigt i korhvelvets nordkappe omgivet af $\dagger$ kalkmalede ornamenter (s. 4420 og 4439). Foto Mogens Larsen 1981. – *Man's face in north severy of chancel vault surrounded by $\dagger$ wall-painted ornamentation.*

fra egentlige instrumenter og må i maleriernes sammenhæng forstås som en indirekte henvisning til den kærlighedserklæring til Kristus, som englenerne udviser med deres musik.

Program. Om programmet for kirken som helhed kan der ikke siges noget. Tanken bag nordkappellets udsmykning lader sig imidlertid indkredse nærmere. Omdrejningspunktet for decorationen er således beretningen om Jesus, der ofrer sig for menneskeheden og vender tilbage som frelseren til tonerne fra engleskarerne, der som i den 150. Davidssalme synger den højeste lovprisning af Herren. Kappellets udsmykning er dermed et samlet andagtsbillede, der gentager Det Nye Testaments grundlæggende udsagn om Jesu genopstandelse og frelsen på Dommens dag. Nordvæggens våbenskjolde skal i den sammenhæng opfattes som udtryk for stifterslægtens fromhed og hengivenhed til Kristus og fungerer samtidig som ihukommelse af slægten (jf. ndf.).⁵⁸

Allerede Otto Norn påpegede 1966, at fremstillingen ikke er en typisk senmiddelalderlig ikonografi, fordi domsakten og forbønnen i form af Maria og Johannes ved korsets fod mangler.⁵⁹ Norn pegede således overbevisende på, at billedets orientering mod Kristus alene må være påvirket af evangeliske tanker og dermed et udtryk

for reformationens indvirkning. Udsmykningens underforståede pointe er, at det alene er gennem troen på Kristus, at man kan opnå frelse og indfinde sig blandt de musicerende skarer i himlen. Jomfru Marias og Johannes' forbøn er således ikke nødvendig, fordi frelsen ene og alene ligger hos Gud.

Datering. Stilistisk hører billederne, som nævnt, til i 1500-tallets anden halvdel, og det er nærliggende at pege på enten rigshofmester Ejler Hardenberg ($\dagger$ 1565) eller dennes søn Erik Hardenberg som stiftere af udsmykningen i årene efter, at slægten 1562 tog bolig på Skovsbo Herregård (jf. 4413) og kan have indrettet kappellet som gravkappel.⁶⁰

$\dagger$ 1) (Fig. 59 og 107), 1400-tallets første del, en ornamental udsmykning af hvælvrubberne i koret og skibets første to fag. Decorationen er udført som rødbrune, bladsmykkede halvcirkelslag, der strækker sig ind over hvælvkapperne. Decorationen stammer givetvis fra hvælvenes opførelsestidspunkt og hører formentlig også sammen med de to indvielses kors på korets østvæg (jf. nr. 1) såvel som de bemalede ansigter indfældet i hvælvkapperne (jf. s. 4420). Rankeornamentet har en nær parallel til en lignende udsmykning i Ryslinge Kirke (Svendborg Amt).

Fig. 60. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior, looking east.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske granitdøbefont af Vindingetype. De to klokker er senmiddelalderlige, den ældste fra 1472, mens den yngste er fra 1503 og hører til en gruppe på syv klokker støbt af en klokkestøber, hvis navn, »...mvnsson«, delvist kan læses på et af klokkenes indstøbte sigiller.

Prædikestolen er udateret, men hører til en velkendt gruppe fra tiden o. 1580. Den beslægtede fløj i tårnets vestdør må ligeledes være fra denne periode. En herskabsstol fra 1651 bærer Henrik Gyldenstiernes malede våbener, mens de tilhørende paneler sammen med gavle og panelværk fra hustruens, Lisbeth Podebusks, (†)herskabsstol nu er ombygget til en mobil skillevæg. Alterkalken er fra 1662 og blev formentlig skænket af Christian Urne til Søbysøgård.

Altermaleriet er malet af Christoffer Faber og forestiller Jesus, der lader børnene komme til sig. Det er skænket 1857 af Hans Christian von Westen Berg, men nu indsat i Valdemar Munchs altertavle fra 1936. Altersranken er udført i 1920'erne af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad, der også har udført pengebøsserne. Korbuekrucifikset er skåret 1938 af Erik Petersen.

Farvesætning og istandsættelser. Inventaret står i en overvejende lysegrå bemaling med detaljer i blå og gråt; denne er senest blevet opfrisket 2002.²⁰

1702 var kirken i god stand, da den var renoveret for nylig.¹⁷ Inventaret blev istandsat under en hovedreparation af kirken 1841; herunder ved udvidelse af knæfaldet, reparation af et ↑pulpitur og opmaling af altertavlens fod.⁶¹ 1872 tilbød kirkeejeren at lade alt træværk male med egetræsfarve, hvilket blev bifaldet.¹⁸

Alterbordet (jf. fig. 9) er opmuret o. 1857 af genanvendte munkesten.¹⁸ Det måler 158×85 cm, er 91 cm højt og står 124 cm fra korets østvæg. Oven på bordet er lagt en otte cm tyk plade af egeplanker. Det blev bygget ved genanvendelse af materialer fra et senmiddelalderligt ↑alterbord, der var opmuret tæt op ad korets østvæg.

↑*Sidealterborde.* Sporene efter to sidealtre, der stod foran triumfvæggens nordre og søndre del, affegner sig fortsat dels i murværket, dels i hvælvet's abrupte nedre afslutning (jf. s. 4419).

Det nyere *alterklæde* er monteret på alterbordpladens kant. Det er vævet af rødt uld med kors-

Fig. 61. Altertavlen fra 1936 med Christoffer Fabers maleri af Jesus, der lader børnene komme til sig, fra 1857 (s. 4441). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Altarpiece from 1936 with Christoffer Faber's painting of Jesus letting the little children come to Him, from 1857.

motiv og stjerner i gult og beige. †*Alterklæder*. 1) O. 1667, af blå damask med brede guldborter. Anskaffet for 144 mk.⁶² 2) 1885 anskaffedes et nyt fløjlsklæde med guldkors.¹⁸

Altertavlen (fig. 61) er skåret 1936 af Valdemar Munch til Christoffer Fabers maleri af Jesus, der lader de små børn komme til sig fra 1857.²⁰ Den er udført med rundbuet storfelt flankeret af mindre arkadefelter med joniske pilastre. Den fladbuede gesims er prydet af en liljefrise, mens der er udskårne bladrossetter i sviklerne. Storstykket står på et lavt postament med en liljefrise over et felt med bladornamentik. De diminutive postamentvinger har rulleværk og bladrossetter. Pilastrene,

liljefriserne og bladornamentikken er inspireret af prædikestolen (s. 4444). Tavlen fremstår i grå og lyseblå bemaling med detaljer i guld og brunt. I de flankerende arkadefelter er anført hhv. Fadervor og nadverens indstiftelsesord med guldersaler på lyseblå bund.

I storfeltet er indsat et *alterbillede* fra 1857 malet i olie på lærred af Christoffer Faber, Odense, og skænket af Hans Christian von Westen Berg til Skovsbo.¹⁸ Det usignerede maleri forestiller Jesus, som lader børnene komme til sig. Jesus er iklædt hvid kjortel og grøn kappe og står i billedets midte, mens han med udslåede arme velsigner det barn, en knælende kvinde rækker frem mod ham.

Fig. 62. Alterkalk, 1662, skænket af Christian Urne til Søbysøgaard (s. 4442). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar chalice, 1662, donated by Christian Urne of Søbysøgaard.*

Omkring dem står flere børn, endnu en kvinde samt fire disciple, der diskuterer hændelsen.⁶³ Fabers altermalerier viser ofte en påvirkning fra J. L. Lund, hvilket i dette tilfælde særligt giver sig til kende i farveholdningen, om end også arven efter Bertel Thorvaldsens Kristusfigur er markant. Altertavlen blev restaureret 1990.⁶⁴

†*Altertavler.* 1) En senmiddelalderlig tavle, der er nævnt 1592 af biskop Jacob Madsen.¹⁵ I sin visitatsbog noterede han, at kirkens altertavle havde en udskåret fremstilling af Korsfæstelsen og på fløjene de 12 apostle (jf. også nr. 2).

2) 1651, bekostet af Henrik Gyldenstjerne til Skovsbo.⁶⁵ Den havde udskårne figurer af apostlene og stor- og topfeltsmalerier forestillende Nadveren og Opstandelsen. Ifølge Niels Ringe stod der på 'venstre side' (vel i et sidefelt eller på

en storvinge) »1651 blev den forige Altertaule Bekostet af Henrik Gyldenstjerne« under et Gyldenstjernevåben, og på højre side »1759 Er den(n)e sam(m)e Altertaule gjort nye af Enkefrue Friderika Lovise Kragh sl Gehejmerraad Christian Rosenkrantz til Skovsboe« under Kragsvåbenet.

Tavlen hvilede ifølge Niels Ringes beskrivelse på en 'meget gammel' predella, som i midten havde en åbning med gitterværk for, og bag dette var en malet Pietà.⁶⁶ Predellaen stammer utvivlsomt fra den senmiddelalderlige altertavle (†nr. 1), mens det er mere usikkert, om også de udskårne apostelfigurer er genanvendt herfra. Predellaen blev opmalet 1841.⁶² Altertavlen var i brug indtil 1857, hvorefter den blev henlagt på loftet¹⁸ og siden kasseret.⁶⁷

3) 1857, udført til det nuværende altermaleri som en profileret ramme stillet på et højt postament.⁶⁸

Alterkalk (fig. 62), 1662, er skænket af et medlem af Urneslægten, formentlig Christian Urne til Søbysøgaard. Den er 24 cm høj, har sekstunget fod, hvorpå er monteret en ældre krucifiksgruppe og indgraveret »CW/ 1662« omkring et næsten udpudset Urnevåben. Skaftet har fladovalt midtled med seks bosser, på hver anden er indgraveret en del af Jesumonogrammet »IHS«. Bægret er fra 1877 og er højt med flad bund.¹⁸ Under standpladen er med versaler indgraveret: »Rynckeby Kircke«.

Fig. 63. Sygesæt, 1796, skænket af Olave Maria Lange (s. 4443). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set for the sick, 1796, donated by Olave Maria Lange.*

Våben og initialer viser, at kalken formentlig blev skænket af Christian Urne til Søbysøgård, der også ejede Lundsgård ved Kerteminde. Dette understøttes af kalkens nære slægtskab med den ligeledes ustemplede kalk i Nørre Lyndelse Kirke nær Søbysøgård, som bærer samme våben og initialer som Rynkebykalken (s. 3947).

Den tilhørende $\dagger$ disk blev stjålet 2016.

En $\dagger$ oblateske fra 1713 var skænket i anledning af Mette Henriksdatter Gyldenstiernes begravelse i Rosenkrantzernes kapel samme år.⁶⁹ Den målte 11 cm i tværmål og havde riflet fodplade og låg. Sidstnævnte var prydet af Knud Bille og Mette Henriksdatter Gyldenstiernes alliancevåben omgivet af initialerne »Sl: KB Sl MG/ 1713« (salig Knud Bille salig Mette Gyldenstjerne/ 1713). Æsken blev stjålet 2016.⁷⁰

Sygesæt (fig. 63), 1796, udført af Rasmus Rasmussen Møller, Odense. *Kalken* er 10,5 cm høj og har en konveks fod med bred standplade, hvorpå der med skriveskrift er anført: »Til Rynkebye Kirke af frue O(lave) M(aria) Lange Sal. Bergs«. Under foden er sølvsmedens mærke stemplet to gange (Bøje II, 4149). Foden er drevet stejlt op i et skaft med fladoval knop. Det lave bæger har rette sider og er prydet af to indgraverede linjer under mundingsranden. *Dysken* er glat, måler 10,5 cm i tværmål og er stemplet som kalken. Sættet, der opbevares i et brunt futteral, benyttes i både Rynkeby og Revninge sogne.¹⁸

Et $\dagger$ sygesæt blev skænket 1699 af kirkeejer Erik Lykke og hustru Øllegaard Sehested.⁷¹

$\dagger$ Alterkander. 1) Nævnt 1862, af tin og påmalet et gult kors.¹⁸ 2) Anskaffet 1888.¹⁸

Alterstagerne, af eg, er nyere og lidt forenkledte kopier efter de ældre sengotiske $\dagger$ alterstager (fig. 64), der anskaffedes 1668.⁶³ Sidstnævnte havde høj, profileret fod dekoreret med kors i hulmønster, svagt konisk skaft med seks led samt fladoval midtknop og profileret lyseskål med kannelering. Stjålet 2016.

To *messehagler* er vævet af Jette Nevers i bomuld og silke med trykte og broderede detaljer. Den hvide er udført 1990 og har lodret, lyseblå bjælke og gule striber, mens den grønne fra 1997 har hvid bjælke og mørkegrønne striber.⁷² $\dagger$ Messehagler. En messehagel 'med kors og andet' blev

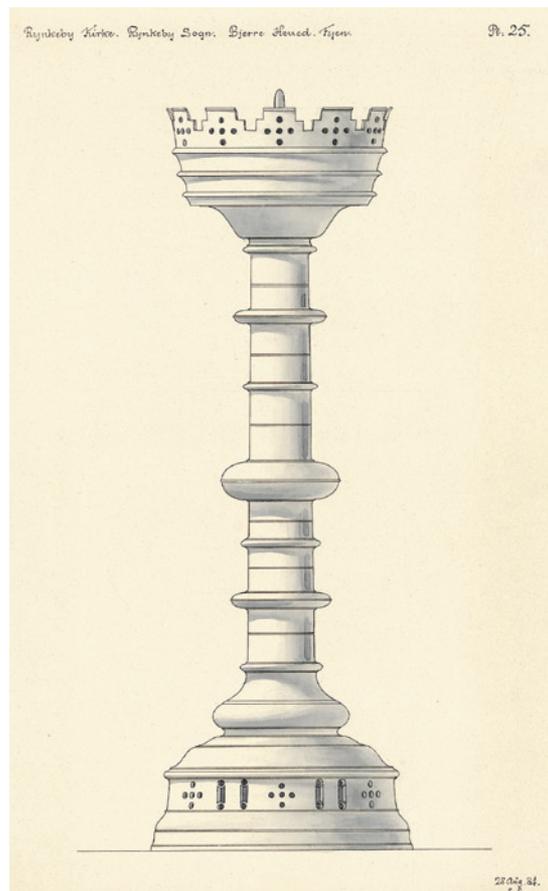

Fig. 64. Sengotiske $\dagger$ alterstager (s. 4443). Tegning af Erik Schiødt, 1884, i NM. – Late Gothic $\dagger$ altar candlesticks.

anskaffet 1666.¹⁶ 1862 benyttedes en $\dagger$ messehagel af rødt fløjl med guld Kors.¹⁸ Hagelen ønskedes 1898 opfarvet og forsynet med nyt kors og guldgaloner.⁷³

En sølvbeslået $\dagger$ bibel blev skænket o. 1750 af kirkeejer Frederikke Louise Krag til Skovsbo.⁷²

Altersranken (fig. 9) er udført af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad, og signeret på håndlisten »H.R. fecit 192(.)«; sidste ciffer er skjult under et af særkalkhylens beslag. Den hesteskoformede skranke omfatter 16 fag, hvoraf de to yderste er diminutive. De øvrige fag er alle forskellige, men opbygget af ornamentalt snoet grenværk, hvert andet fag har en central medaljon med varierende hjulkors, Jesumogrammer, en enkelt due, Korslammet og Hjorten, der drikker ved korsets fod. Disse motiver genfindes på flere af Rasmus-

Fig. 65. Erik Petersens korbuekrucifiks fra 1938 (s. 4444). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Erik Petersen's chancel arch crucifix from 1938.*

sens skranker, herunder Særsløvs og Veflinges (hhv. 1941 og 1950, Skovby Hrd.), samt Sønder Nærå Valgmenighedskirkes (s. 3920), som Rasmussen tog initiativ til o. 1929; dette sidste sammenfald antyder måske, at skranken er fra 1920'ernes slutning. Den ældre *†alterskranke* blev under renoveringen 1841 udvidet fra 12 til 20 pladser og opmalet.⁶²

Korbuekrucifikset (fig. 65) er udført 1938 af Erik Petersen i senromansk stil. Jesus bærer krone og holder hovedet rankt med nakken lidt fremskudt. Han hænger i vandrette arme, højre ben er let bøjet og fødderne fæstnet med samme nagle. Korstræet er udført som et livstræ med ornamentale blade, firkantede korsender med udskårne evangelistsymboler og i korsskæringen en glorie, der sidder temmelig lavt i forhold til figurens hoved.

Døbefont (fig. 66), romansk, af granit. Den 84 cm høje font har lav fod af rødlig granit formet som en omvendt terningkapitel med udhugne mandshoveder på hjørnerne; det ene er enten borthugget eller aldrig udført. Under arkaderne er hugget trekantede relieffer. Skaftet er cirkulært

Fig. 67. Prædikestol, o. 1580 (s. 4444). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Pulpit, c. 1580.*

og danner overgang til kummen, der er hugget i grålig granit, tværmål 77,5 cm, og har to markante rundstave med mellemliggende hulkehl langs overkanten.⁷⁴ Denne profilering er typisk for Vindingetypen, som især kendes på Østfyn (jf. f.eks. Sdr. Nærå og Munkebo kirker s. 3889 og 4158).⁷⁵ 1592 omtaler biskop Jacob Madsen fonten som stående 'nede i' nordkapellet.¹⁵ 1882 blev ældre farvelag afrenset.⁷⁴

Kirkens *†dåbsfad*, et Nürnbergerarbejde fra 1500-tallet med drevet fremstilling af Bebudelsen.⁷⁶ I fadet var indgraveret giverne Henrik Gyldenstjerne og Lisbeth Podebusks initialer og våben samt årstallet 1655.⁷⁷ Stjålet 2016. Disse fade er almindeligt udbredte i danske kirker (jf. f.eks. Nørre Lyndelse og Højby kirker s. 3952 og 3995).

†Dåbskande, nævnt 1862, sortlakeret.

Prædikestolen (fig. 67–72) fra o. 1580 omfatter i alt syv fag, hvoraf de to yderste er af nyere dato, mens det sjette fag tilsyneladende er oprindeligt, men dog adskiller sig væsentligt fra de øvrige i

Fig. 66. Den romanske døbefont (s. 4444). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Romanesque font.*

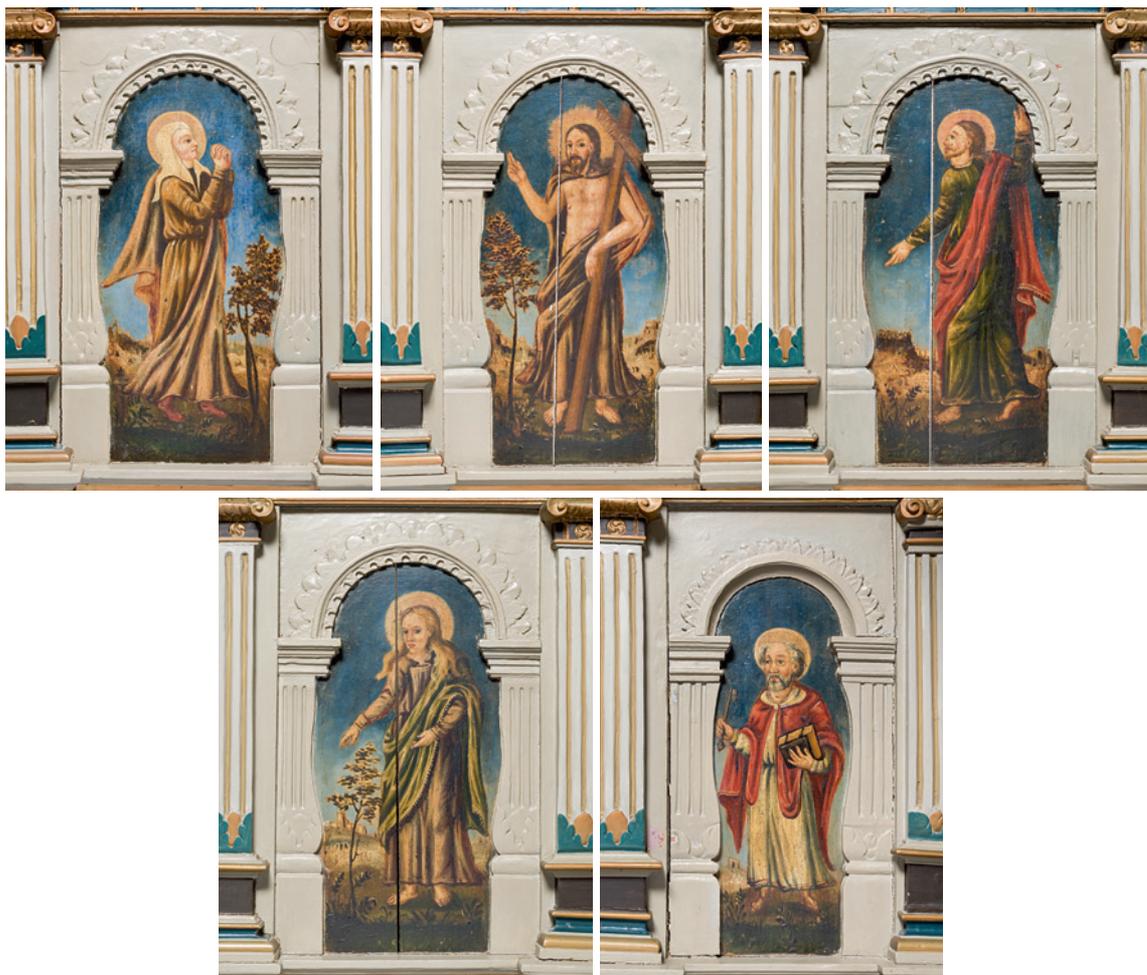

Fig. 68-72. Prædikestolens arkadefag (s. 4446). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Arcade bays of pulpit.*

detaljen. Fagene adskilles af svagt fremskudte hjørnepilastre.

Stolens fem første fag udfyldes af arkader med rigt udskårne bueslag og bæres af svungne pilastre med bladværksprydbælter, frise med bladornamentik og i sviklerne er perspektiviske oculi i intarsia. Det sjette fag, nærmest muren, er imidlertid slankere, pilastrenes kapitæler og bueslagets bladværk er enklere i udformningen, og der er ikke oculi i sviklerne. De fremspringende hjørnepilastre er kannelerede og har bladværksprydbælter. Under deres ioniske kapitæler er et frisefelt med reliefskårne rosetter. Faget må være føjet til stolen efterfølgende, formentlig i forbindelse med arkademaleriernes udførelse.

Postamentets felter, der kantes af diminutive bøjler, udfyldes af en profileret rombe, mens der i frisefelterne er spinkle bladværksornamenter. Den underliggende arkitrav er rytmisk inddelt af små bosser.⁷⁸ Frisens og postamentets hjørnefremspring er glatte, bortset fra den første og det sjette fags, der begge har diamantbosser. Under postamentet er liljeformede hægeborter adskilt af profilerede knopper.

Opgangen, der løber langs skibets sydvæg, har rækværk med slanke balustre fra 1899.¹⁸ Den ældre opgang blev repareret 1842.⁶² Stolen hviler på fire frisøjler, der formentlig stammer fra 1891, da stolen blev repareret 'på gulv og underliggere'.¹⁸ De erstattede den oprindelige $\ddagger$ bærekonsol, som

ifølge sognepræst K. F. Wiborg var udformet som en 'gruelig skikkelse, der skal være Aron' (jf. ndf.).¹⁴

Stolen fremstår i en grå bemaling med brune felter og detaljer i guld og blå, der senest er blevet opmalet 2002. I arkadefelterne er 1600-tals malerier af figurer i et sammenhængende landskab. Fra opgangen ses: A) Maria, iklædt fodlang kjole og hovedlin, som holder hænderne foldede i bøn foran brystet og vender blikket mod det følgende fag. B) Den opstandne Kristus med korset og højre hånd løftet i en velsignende gestus; C) Den barfodede Johannes Døber med kort skæg og iklædt røde og grønne klæder. Ligesom Maria er hans blik rettet mod Kristus. D) Den barfodede Maria Magdalene(?) med langt lyst hår, fodlang kjole og kappe samt endelig E) Peter med glorie, iklædt hvid kjortel og rød kappe. I hænderne holder han en nøgle og en bog.

At malerierne findes på alle fag, viser, at de ikke kan være ældre end stolens ombygning i 1600-tallet, da det femte, smallere fag blev tilføjet. Det er muligt, at også den førnævnte bærefigur kan stamme fra denne tid, eftersom sådanne løsninger også kendes fra barokken.⁷⁹

Ved en restaurering 1997 konstateredes tre ældre bemalinger. Den ældste var et rødt farvelag, som blev erstattet af en blegrød staffering. Endelig en ådring på okkerbund, der formentlig stammer fra nymalingen af inventarets hovedstykker 1872 (jf. s. 4440).¹⁸ Før denne havde sognepræst K. F. Wiborg (1845-62) ladet en *†lydhimmel* fjerne.²⁰ Stolen blev 1899 flyttet ned til den 'nærmeste pille' (vel skibets østligste pille),¹⁸ og en istandsættelse blev gennemført 1909.¹⁸

Stolen hører til en velkendt type fra tiden o. 1580, der kendetegnes ved arkadefelterne med ud-

Fig. 73. Herskabsstolen, 1651 (s. 4448). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Family pew, 1651.*

smykkede buer, sviklernes perspektiviske oculi og ikke mindst frisernes bladornamentik. Udformningen af detaljer som arkadebuen, arkitraven, de joniske kapitæler med rosetfrise og ikke mindst bladværksornamenterne er helt identisk med det, der ses på prædikestolene i Korup (s. 2751) og i Birkende (s. 4394), der utvivlsomt er udført af samme værksted.⁸⁰ Sidstnævnte prædikestol er dateret 1579, og den identiske udformning, der af eksempelvis de svungne arkadepilastre, indikerer, at Rynkebystolen er udført omtrent samtidig.

Et †timeglas blev anskaffet 1667 for 2 mark.⁶³

Stolestaderne (jf. fig. 60) fra 1904–05¹⁸ er udført med forlæg i den bevarede herskabsstol forrest i skibets søndre stoleblok (jf. ndf.) De har 126 cm høje gavle med arkadefelt under en frise og er afsluttet af et trekantet topstykke med udskåret muslingskalsrelief. De fremstår i grå og blå bemaling med detaljer i brunt og guld, derunder

en illusionistisk malet beslagværksdekorerung af frisefeltet.

†Stolestader er nævnt første gang 1631, da der var behov for at skabe plads til yderligere stolestader i skibet.¹⁷ 1664 var de ganske brøstfældige,¹⁶ og 1669 blev yderligere fire stole indrettet.⁶³ Atter 1721 var tre-fire stole i meget dårlig stand og måtte repareres.¹⁷ 1857 blev stoleværket nymalet,¹⁸ og det omfattede på dette tidspunkt to blokke af 25 stole samt yderligere 2×11 stole i kapellet; alle havde låger. Stolene i kapellet må være opstillet efter Skovsbos †gravkapel blev nedlagt 1842.

Herskabsstolen (fig. 73), 1651, har 134 cm høje gavle med arkade, højt frisefelt og trekantet topstykke og lukkes af en fyldingsfløj med fornyet håndtag. Den står i samme bemaling som stolestaderne, bortset fra at der hen over de to gavlfriser er malet »Anno 1651« sammen med Henrik Gyldenstiernes fædrene og mødrene våbener,

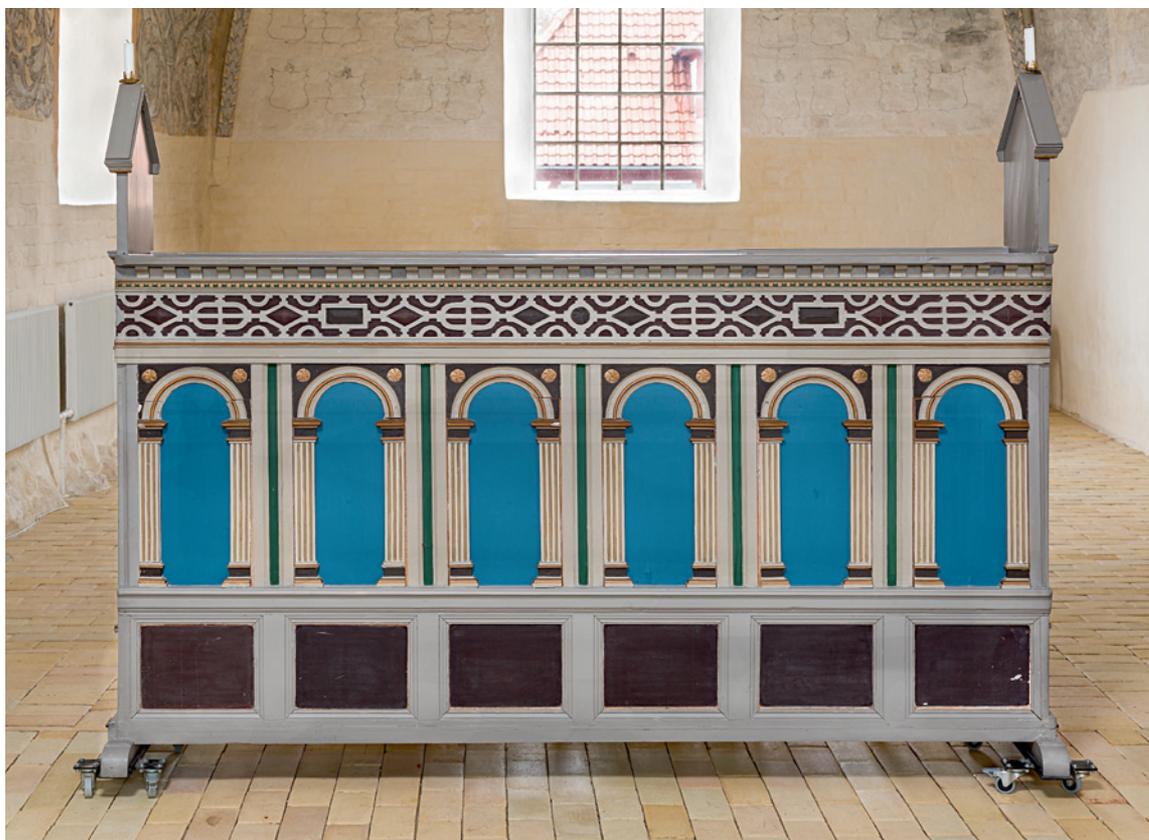

Fig. 74. Panelværk og gavle fra (†)herskabsstol, 1651 (s. 4449). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Panelling and end of (†)family pew, 1651.*

Fig. 75. Klingpung fra 1700-tallet (s. 4449). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Collection purse from 1700s.*

Gyldenstjerne og Hardenberg. Frontpanelet har seks arkadefyldinger af samme udformning som gavlene, men er nu integreret i en mobil skillevæg sammen med dele fra hustruen, Lisbeth Podebusks (†) *herskabsstol* (fig. 74). Denne adskiller sig fra Henrik Gyldenstiernes ved at være betydeligt højere, 171 cm, og ved at arkaderne ikke har pilasterpostamenter på hverken gavle eller på det tilhørende frontpanel. Delene står i samme staffering som pendanten bortset fra våbenerne, der er Podebusks og Ulfstands. Det er ikke umiddelbart indlysende, hvorfor Lisbeth Podebusks herskabsstol er betydeligt højere end Henrik Gyldenstiernes, da de må antages at have været indrettet over for hinanden forrest i skibets stoleblokke.

† *Skrifte- og degnestole*. 1) Nævnt 1592, hvoraf skriftestolen var ny og udført af fyr.¹⁵ Blandt degnestolens graffiti læstes 'blandt andet' årstallet »1629« samt Sl. 51,7 og Sl. 19,13 citeret på latin. Den stod endnu i kirken i 1800-tallets første halvdel, hvor Niels Ringe – med noget besvær – nedfældede de to salmevers.⁸¹

2) 1857, en degnestol, der blev indrettet ved at genanvende materiale fra nogle 'sengotiske' stolestader som vægpaneler i stolen.¹⁸

17 *løse stole* fra 1800-tallet. 17 stk. med ryg med koblede arkadeudskæringer er udformet med inspiration fra prædikestolen; to af stolene har dog polstret ryglæn i stedet for arkader. Opstillet i korret, kapellet og tårnrummet.

En † *armstol* blev anskaffet til præsten 1898.¹⁸

Klingpung (fig. 75), antagelig fra 1700'erne. Langstrakt, svunget dølge af metal på et træskaft. Posen er af rødt fløjel og har en lille klokke som kvast. Ophængt i våbenhuset.

Pengebøsse, o. 1925/50, udført af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad, i smedjern. De to rektangulære bøsser er prydet med et kors på fronten og har et højt møntindkast på oversiden. Opsat på to af orgelpulpiturets bærepiller.

Et † *herskabspulpitur* blev indrettet af kirkeejer Frederikke Louise Krag o. 1750.⁸² Det karakteriseres mærkværdigvis som værende indrettet både over prædikestolen og 'over et lille vindue', hvilket begge dele peger mod en ret ukonventionel

opsætning på skibets sydmur (jf. fig. 104). 1841 blev 'galleriet' fæstnet til muren.⁸³ Fjernet 1857.¹⁴

Orgel (jf. fig. 76), 1969, med otte stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Rørføjte 8', Quintatøn 8', Principal 4', Gedaktføjte 4', Oktav 2', Spidsføjte 1'. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Koppel M-P. Tegnet af Ebbe Lehn Petersen. Orgelhus i blank fyr. På samtidigt pulpitur i tårnrummet. Instrumentet er placeret som brystningspositiv, med spillebord i orgelhusets bagvæg. Egetræsper fra pedalværket er opstillet ved vestvæggen, bag orgelbænken.

†*Orgler*. 1) Et †positiv fra 1651 blev formentlig skænket af Henrik Gyldenstjerne.⁷¹ Antagelig identisk med det positiv, der kasseredes 1841. Det var på dette tidspunkt anbragt i degnestolen (jf. s. 4449), hvor det optog halvdelen af pladsen.⁶²

2) 1903, med syv stemmer, bygget af Frederik Nielsen, Aarhus. Oprindelig disposition: Bordun 16', Principal 8', Tectus 8', Fugara 8', Oktav 4', Fløjte 4', Oktav 2'. Ombygget 1950 af Marcussen

& Søn, Aabenraa.⁸⁴ Disposition efter ombygningen:⁸⁵ Bordun 16', Principal 8', Tectus 8', Oktav 4', Fløjte 4', Oktav 2', Quint 1¹/₃'. Manualomfang: C-f^m. Pneumatisk aktion og vindlade. Den oprindelige facade udskiftedes 1950.⁸⁶ På †pulpitur i tårnrummet.⁸⁷

Dørfloj, udvendig, (fig. 77), o. 1575–1600, af egeplanker. Fløjens yderside er beslået med søm i tætte rækker, hvis rundende hoveder dekorerer fløjen. De lange hængsler er slanke med volutagtige gaffler. Indersiden er glat og står med det oprindelige låsebeslag (fig. 78). Fløjen står med rødbrun bemaling på ydersiden, mens indersiden er illusionistisk bemalet i rødbrune farver som fire arkadefelter, 2×2, af omtrent samme udformning som prædikestolens. Denne udsmykning synes at være oprindelig og understøtter en datering af fløjen til slutningen af 1500-tallet. 1664 var låsen i stykker.¹⁶ Den blev senest restaureret 1984, hvor flere ældre farvelag blev fjernet, herunder en sort bemaling på ydersiden, mens der på indersiden blev afrenset til en perlegrå staffering.⁸⁸

Fig. 76. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior, looking west.

Fig. 77-78. Dørfloj, o. 1575-1600, i tårnummets vestdør (s. 4450). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Door wing, c. 1575-1600, in west door of tower interior.*

Dørfloje, indvendige. 1) (Fig. 79), o. 1800-tallet(?). Den er fladbuget med 2×2 arkadefelter, over smalfelter med hver en profileret rombe. Over arkaderne er et tværrektangulært felt, hvori er indsat et lille 'topfelt' med koblede arkader og vinger. Topfeltets arkader afviger i udformning fra de øvrige, hvilket sammen med den rektangulære profilramme, der sidder skævt på og foroven går ud over fløjens bagvedliggende egeplanker, taler måske for, at fløjen er stykket sammen af delvist genanvendte materialer fra stoleværk eller eventuelt fra et alterbordspanel fra tiden o. 1600.

2) O. 1896(?), en dobbeltfløj med tre profilfyldinger, der står i lysegrå og blå bemaling. I vindfanget under orgelpulpituret. Døren er muligvis identisk med den, kirkeejeren, grev Ahlefeldt Laurvig Bille blev pålagt at anskaffe til tårnet 1896.¹⁸

†*Dørfloje.* Tårndøren blev fornyet 1896.¹⁸

Fig. 79. Dørfloj, 1800-tallet(?) med genanvendte dele fra o. 1600 (s. 4451). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Door wing, 1800s(?) with re-used parts from c. 1600.*

Fig. 80. 'Illemoseskrædderen' Anders Madsens kirkeskib fra o. 1925, (s. 4452). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Church ship from c. 1925 by the 'Illemose Tailor' Anders Madsen.

Salmenummertavler, 1889,¹⁸ af eg, til hængenumre samt en nyere. 1862 havde kirken fem †*salmenummertavler*.

De tre *lysekroner* (jf. fig. 60 og 76), o. 1950, har 2×6 s-svungne arme, facetteret balusterskaft og hængeskugle med stor knop. De er ophængt i hvert af skibets tre fag; tilsvarende kroner findes i Revninge (s. 4511).

†*Lysekroner*. 1) Nævnt 1862, af træ. Den blev skænket af en tjener på Skovsbo, men var nu i så dårlig stand, at der årligt faldt dele af den.¹⁸ Kronen blev kasseret 1867.¹⁸ 2) 1868, af bronze.¹⁸ 3) 1965, en lysekrone tegnet af Poul Henningsen (model 'PH Kogle') blev skænket af firmaet Louis Poulsen til minde om Agnes Henningsen (jf. begravelse nr. 6). Stjålet 2016, men erstattet af en ny, der nu er ophængt i våbenhuset.

Lampetter. 1) O. 1950, armen er svunget og har påmonterede volutter, mens både lyseskålen og vægbeslaget er facetteret. 2) I koret er ophængt fire lampetter, tegnet af Birch & Svenning (model BS).

En *lysglobe* af støbejern er anskaffet 2017 og opstillet i tværskibet.

Et portræt (†*maleri*) af Anne Rønnow, gift med Skovsbos grundlægger, Erik Hardenberg, blev opsat over våbenhusdøren 1865 af Skovsbos ejer F. C. G. Busck, forud for hans afhændelse af herregården.¹⁴ Billedet blev siden ført tilbage til Skovsbo, hvor det ikke længere forefindes.

Kirkeskib (fig. 80), o. 1925, en femmastet bark ved navn »København« er udført af 'Illemoseskrædderen' Anders Madsen. Typisk for modelbyggeren er skibet temmelig eklektisk med både fem master, skrue, tætstillede kahytter og skorstone, foruden hans karakteristiske, overdimensionerede matros ved roret. Det står i broget bemaling. Skibet, der tidligere har henstået på loftet og siden i et skab i våbenhuset, blev 1977 atter ophængt i kirken under buen mellem skibets 2. og 3. fag.⁸⁹

Klokker. 1) (Fig. 81), 1472, 98 cm i tværmål, med en profilindrammet minuskelindskrift om halsen: »Anno d(omi)ni m cccc lxxii ihesvs naxarens rex ivdeorvm Maria« (I det Herrens år 1472, Jesus af Nazaret, jødernes konge, Maria). Blandt indskriftens skilletegn ses et krucifiks, en gren og et pilgrimstegn (fig. 83).⁹⁰ Klokkehanekene har tovsnoninger og munder ud i øglehove-

Fig. 81. Klokke nr. 1, støbt 1472 (s. 4452). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell no. 1, cast in 1472.*

der. På legemet ses et støbermærke (fig. 82) samt en sekundær, indgraveret versalindskrift på latin:

Anno MDCI decretvm pvblicvm
 fvit a christiano qvarto danorvm
 rege qvod vnm qvodqve templvm
 rvrale e dvabvs companies (sic) minorem.
 Regi penderet sed Erici Hardenberg
 de Matrop vxoriq (sic) svæ Annæ Rønvo pietas
 persolvto ivsto precio consensv regio
 me in vsvm eglvsie redemit et hvic templo
 in svi vxorisq memoriam dedit dicavitqve
 perpetvam»

(År 1601 blev det offentligt anordnet af Christian IV, de danskes konge, at enhver landsbykirke skulle overlade kongen den mindre af de to klokker. Men Erik Hardenberg til Mattrup og hans hustru Anna Rønnows fromhed løskøbte mig mod fuldt vederlag med kongeligt samtykke til kirkeligt brug og gav mig og viede mig til dette tempel til hans og hans hustrus bestandige minde).

Herunder ses Erik Hardenbergs og hustru Anne Rønnows våbener med initialerne »EHB« og »AR«. Som det fremgår af indskriften kom klok-

Fig. 82-83. Klokke nr. 1, detaljer. 82. Støbermærke (s. 4453). 83. Pilgrimstegn fra Wilsnack i klokkeindskriften (s. 4452). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell no. 1, details. 82. Foundry mark. 83. Pilgrim's badge from Wilsnack in bell inscription.*

ken altså først til Rynkeby 1601, da kirkeejerne løskøbte den af det oplag, Christian IV havde revireret til omsmelting.⁹¹

Klokken er nært beslægtet med en i Vor Frue Kirke, Nyborg, fra 1450 (*DK Svendborg*, 1043), som Uldall regnede for dens søsterklokke. Omhængt 1915.¹⁸ Ophængt i den vestlige del af tårnets klokkestokværk.

2) (Fig. 85), 1503, støbt af klokkestøber »...mvnsson«. 103 cm i tværmål. Om halsen løber en minuskelindskrift: »ihs maria gracia k(a)ritas anno domini tvsinne femhvndred potet fierde stift imas beckis tid« (Jesus, Maria, nåde, kærlighed. I Herrens år tusind femhundrede på det fjerde [1503], støbt i Mads Becks tid).⁹² I indskriften er foruden skilletegn sat to pilgrimstegn:

Fig. 84. Sigil med indskriften »...mvnsson« på klokke nr. 2 (s. 4454). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Seal with inscription '...mvnsson' on bell no. 2.*

Fig. 85. Klokke nr. 2, støbt 1503 af »...mvnsson« (s. 4454). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Bell no. 2, cast in 1503 by '...mvnsson'.

de tre blødende oblater fra Wilsnack og en stående bisp.⁹³ På legemet er aftryk af fire sigiller. De tre danner en lodret akse på klockens oprindelige front. Det øvre er støberens bomærke, 2,5 cm i tværmål, med en svært aflæselig randskrift: »...mvnsson« (fig. 84). Det midterste sigil, 3 cm i tværmål, er utydeligt (fig. 86), mens det nedre tilhører Skt. Knudslauget i Nyborg (fig. 87). Det

måler 7 cm i tværmål og viser Knud den Hellige siddende med sceptret og rigsæbler samt randskrift i majuskler: »sigillvm convivii sancti Kanvti de Nvbvrg« (segl for Skt. Knudsgildet i Nyborg). Under sigillerne danner fem mønter og brakteaer et kors (fig. 111).⁹⁴ Det fjerde sigil, der sidder for sig selv, er utydeligt (fig. 88). På legemet ses endvidere et stjerneformet støbermærke og en

Fig. 86-89. Klokke nr. 2, detaljer. 86. Sigil (s. 4455). 87. Sigil for Skt. Knudslauget i Nyborg, på klokke nr. 2 (s. 4455). 88. Sigil (s. 4455). 89. Monstrans, muligvis et pilgrimsmærke fra Wilsnack (s. 4455). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell no. 2, details. 86. Seal. 87. Seal of St. Knud's Guild in Nyborg. 88. Seal. 89. Monstrance, possibly a pilgrim's badge from Wilsnack.*

gotisk monstrans (fig. 112 og 89), sidstnævnte er muligvis endnu et pilgrimsmærke fra Wilsnack i Brandenburg.⁹⁵

Såvel sigiller som relieffer og møntaftryk forbinder klokken med en gruppe af seks andre store østfynske klokker fra perioden 1500-25.⁹⁶ Støberens sigil kendes også fra klokkerne i Allerup (s. 3642) samt Stenstrup og Herrested (begge Svendborg Amt), mens bomærket genfindes på klokken i Espe (Svendborg Amt). Støberens navn fremgår

af dette sigil og er på rynkebyklokken delvist læst af Uldall som »...mvnsson«. Han har muligvis været bosiddende i Nyborg, eftersom seglet for byens Skt. Knudslaug findes på både Rynkeby-, Stenstrup- og Allerupklokken.⁹⁷ Klokken blev omhængt 1915,¹⁸ og hænger nu i en vuggebom i østlige del af tårnets klokkestokværk.

†*Messeklokker.* Biskop Jacob Madsen nævner 1592, at to små klokker var ophængt i »en liden Archen« over koret (jf. fig. 102).¹⁵

GRAVMINDER

Kirken rummer hele fire romanske gravsten, der alle er udsmykket med malteserkors og synes at komme fra samme værksted. Herudover er bevaret en enkelt efterreformatorsk gravsten, en skriftsten fra 1628, der blev lagt over den tidligere kirkeværge Erik Jepsen og hustru Gertrud Rasmusdatter. Desuden er flere kirkegårdsmonumenter indmuret i bygningen, det ældste over stiftsråd og kirkeejer Hans Berg samt hustru Olave Maria Lange fra o. 1796.

Det *†*gravkapel, Henrik Gyldenstjerne 1656 lod indrette i nordkapellet, blev sløjfet 1842.

Gravsten. 1) (Fig. 90 og 94), romansk, af rødlig granit, 176×51 cm.⁹⁸ Oversiden er rigt udhugget med et centralt hjulkors, hvorfra to malteserkorsstave udgår og inddeler stenen i fire felter. I disse er hugget dels fire liljer, dels to løver. På baggrund af malteserkorsene tilskrev Mackeprang gravstenen til samme værksted som nr. 2 og 3.⁹⁹ Såvel korsene som løvefigurerne knytter endvidere gravstenene til de to fonte i Agedrup (s. 4288) og Kullerup (Svendborg Amt), som Mackeprang ligeledes tilskrev dette værksted. Stenen var i 1800-tallet indmuret i kirketårnets ydermur og er nu lagt i tårnrummet langs nordvæggen.¹⁰⁰

2) (Fig. 91 og 95), romansk, af rødlig granit, 108×66 cm. I oversiden er hugget to arkader, der bæres af tre søjler med tværrektangulære kapitæler. To malteserkors herunder antyder, at stenen har ligget over en dobbeltbegravelse.¹⁰¹ Som nævnt ovenfor knytter korsene gravstenen til samme værksted som nr. 1 samt til døbefontene

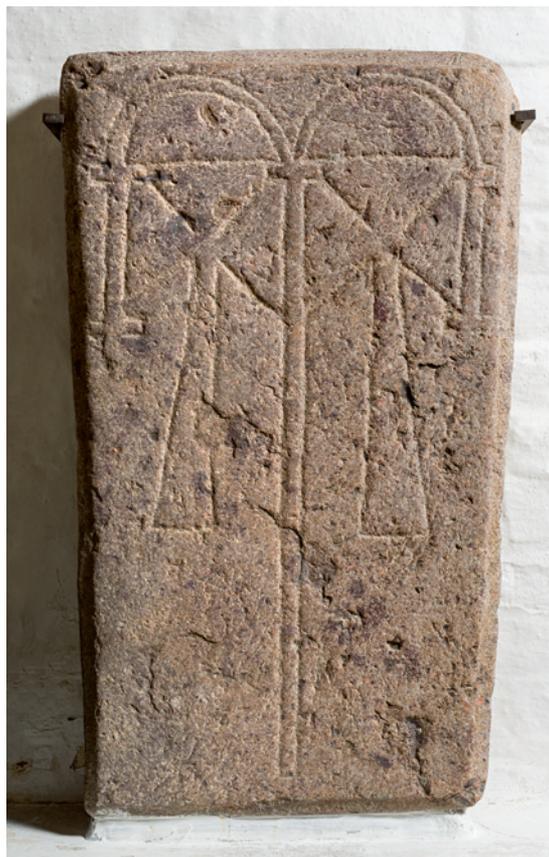

Fig. 91. Romansk gravsten, nr. 2 (s. 4457). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Romanesque tombstone, no. 2.*

i Agedrup og Kullerup kirker.⁹⁹ Stenen lå ifølge en oplysning fra 1800-tallet 'på kirkegården',¹⁰⁰ hvilket muligvis skal forstås sådan, at den er iden-

Fig. 90. Romansk gravsten nr. 1 (s. 4457). 90. Foto Arnold Mikkelsen 2017. 91. Tegning 1:20 af R. Mejborg 1877 i NM. – *Romanesque tombstone no. 1. 90. Photo 2017. 91. Drawing 1877.*

tisk med den romanske gravsten, som 1867 blev benyttet som trappesten for kirken.¹⁴ Nu opstillet ved tårnummets nordvæg.

3) (Fig. 92 og 96), romansk, af grålig granit, 173×56 cm. Stenen har tilspidsende overkant og er rigt udsmykket med et malteserkorsformet processionskors med Kristusfigur på en stang prydet af krabbeblade og en roset med hjulkors(?). Under korset ligger en løve på ryggen med benene i vejret. Mackeprang har peget på, at malteserkorset samt løvefiguren knytter stenen til samme værksted som nr. 1-2.¹⁰³ Stenen kantes af en tovsnoing. Gravstenen var i 1800-tallet

horisontalt indmuret i tårnets ydermur, 'en alen over jorden',¹⁰⁰ og har siden stået på en sokkel i våbenhuset.¹⁰² Nu opstillet foran triumfvæggens nordlige del.

4) (Fig. 93), romansk, af rødlig granit, 144×52 cm, med affasede sider og et hugget malteserkors af samme udformning som nr. 2. Mackeprang omtaler ikke denne gravsten, men udformningen af malteserkorset svarer i et og alt til nr. 2, hvorfor den må tillægges samme værksted. Opstillet øst for våbenhuset langs skibets sydmur.

5) (Fig. 97), o. 1628, over Erick Iepsen, forhenværende kirkevæрге til Rynkeby Kirke, †13. april

Fig. 92-93. Romanske gravsten. Foto Arnold Mikkelsen 2017. 92. Nr. 3 (s. 4458). 93. Nr. 4 (s. 4458). – *Romanesque tombstones. 92. No. 3. 93. No. 4.*

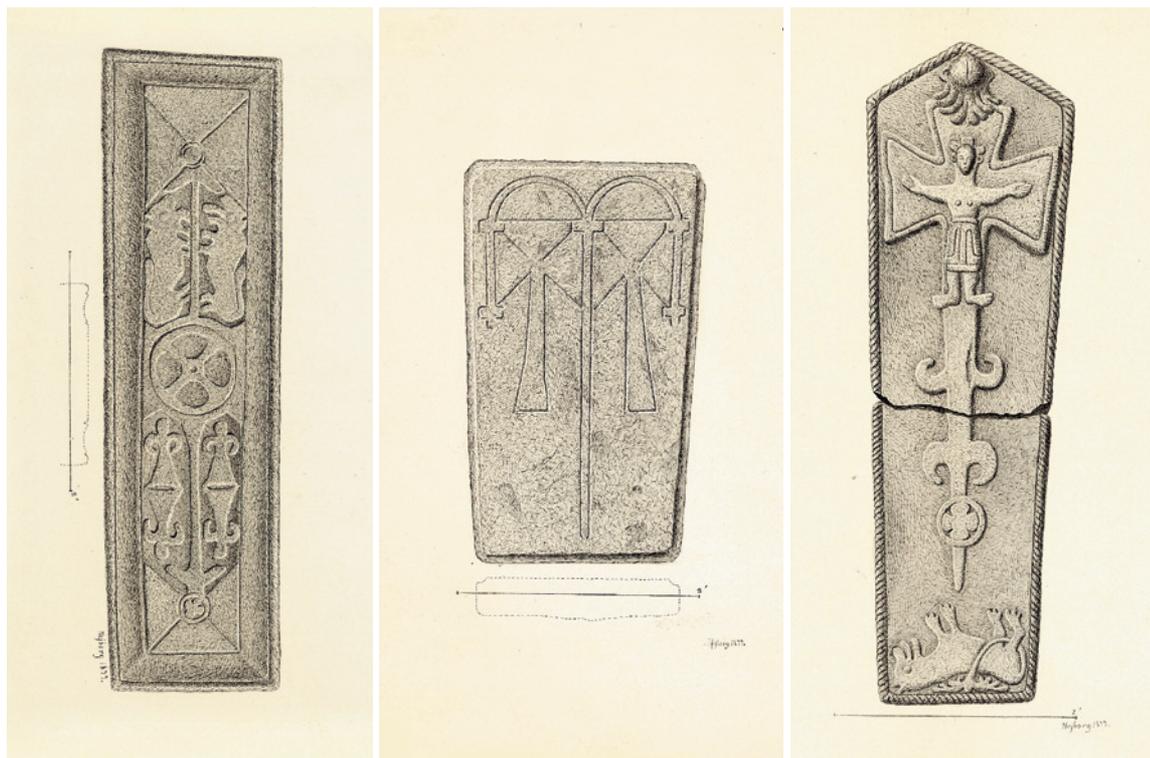

Fig. 94-96. Romanske gravsten. 1:20. Målt og tegnet af R. Mejborg, 1877. I NM. 94. Nr. 1 (s. 4457). 95. Nr. 2 (s. 4457). 96. Nr. 3 (s. 4458). – *Romanesque tombstones. 94. No. 1. 95. No. 2. 96. No. 3.*

1628, med sin hustru Gertrvd Rasmvs Datter, †3. april 1643; lagt af ægteparrets sønner Jep og Rasmus Eriksen.

Sort kalksten, 213×156 cm. Skriftsten med personalia i indhuggede versaler, der afsluttes med ordene »Gvd gifve dennem med alle tro christne en gledelig oc erefvld opstandelse amen./ Denne s(teen) haver begge derres/ sønner Iep Erickson og Rasmvs/ Erickson (lade) bekoste deris foreldre/ err(e) oc (denne)m til en god hvokomelse«. Skriftfeltet kantes af en indhugget linje, der følger sig om de fire hjørnemedaljoner med evangelistsymbolrelieffer og skriftbånd, foroven for Mattæus og Markus, forneden for Johannes og Lukas. Stenen er nedfældet i skibets midtergang.

Fig. 97. Gravsten nr. 5, over Erik Jepsen og Gertrud Rasmusdatter, 1628 (s. 4458). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 5, of Erik Jepsen and Gertrud Rasmusdatter, 1628.*

Henrik Gyldenstiernes *†gravkapel* blev indrettet 1656 i nordkapellet.¹⁰³ Kappellets gulv lå i forsænket niveau i forhold til den øvrige kirke og var adskilt fra skibet af et *†gravgitter*.¹⁰⁴ Dette er beskrevet 1812 som et 'åbent gitterværk' og 1841 blot som 'træpiller'.¹⁰⁵

Kapellet blev taget i brug første gang 1657, da Mette Henriksdatter Gyldenstjerne og Knud Billes dødfødte datter blev begravet (jf. ndf.). Sidenhen nedarvedes det i slægten igennem tre generationer, indtil Frederikke Louise Krag 1766 som det sidste familiemedlem blev begravet der og herregården i øvrigt solgt til anden side.¹⁰⁶ 1841 blev kapellet grundet dets dårlige stand opfattet som 'vansirende' for kirken.⁶¹ På dette tidspunkt stod 'seks store og seks små kister samt tre børnekister' i gravkapellet.¹⁴ 1842 fik kirkeeejer Johanne Francisca Berg, f. von Westen, tilladelse til at inddrage kapellet i kirken.¹⁰⁷ Kisterne, der var i meget dårlig stand, blev herefter genbegravet på kirkegården øst for våbenhuset langs skibets mur.⁶²

Begravelser: Knud Bille og Mette Gyldenstiernes dødfødte datter, †1657; spædbarnet Henrik Juel, †1659; jomfru Mette Sophie von Winterfeldt, †1668; Henrik Gyldenstjerne, †7. sept. 1669;¹⁰⁸ Birgitte Predbjørnsdatter Gyldenstjerne, †1675;¹⁰⁹ Mogens Parsberg, †21. marts 1677;¹¹⁰ Jytte Henriksdatter Gyldenstjerne, †1679;¹¹¹ Lisbeth Clausdatter Podebusk, †1680;¹¹² Knud Bille, †1684;¹¹³ spædbarnet Niels Lykke, †1690; Margrethe Lykke, †1691; Helvig Christine Sehested, †1684;¹¹⁸ Erik Lykke til Skovsbo, †6. maj 1701; Mette Gyldenstjerne til Torpegaard (jf. oblåtæske), begr. 20. marts 1713;¹¹⁴ Øllegaard Nielsdatter Sehested, begr. 13. aug. 1717; en unavngiven, seks uger gammel søn af Christian Rosenkrantz, begr. 26. aug. 1725;¹¹⁵ Christian Rosenkrantz, begr. 5. okt. 1736;¹¹⁶ Frederikke Louise Krag, begr. 9. aug. 1766.¹¹⁷

†Kisteplader: 1) 1657, over en datter af Knud Bille og Mette Gyldenstjerne, »som bleff dødfød Paa Schoufs Boe den 28. September Anno 1657 om Morgen ved 7 slett (slaget)«. ¹¹⁸

2) 1659, over Hendrich Juell, »som ere Erlig och Welb(yrdig) Clauss Juell och Erlig och Web(yrdig) Frue Sophia Gyldenstjerne til Vudsborg deris Søn«, *6. dec. 1658 i Odense, †28 febr. 1659. ¹¹⁹

3) 1668, over jomfru Mette Sophia von Winterfelt, *16 okt. 1620 på sin fædrengård »Cauber

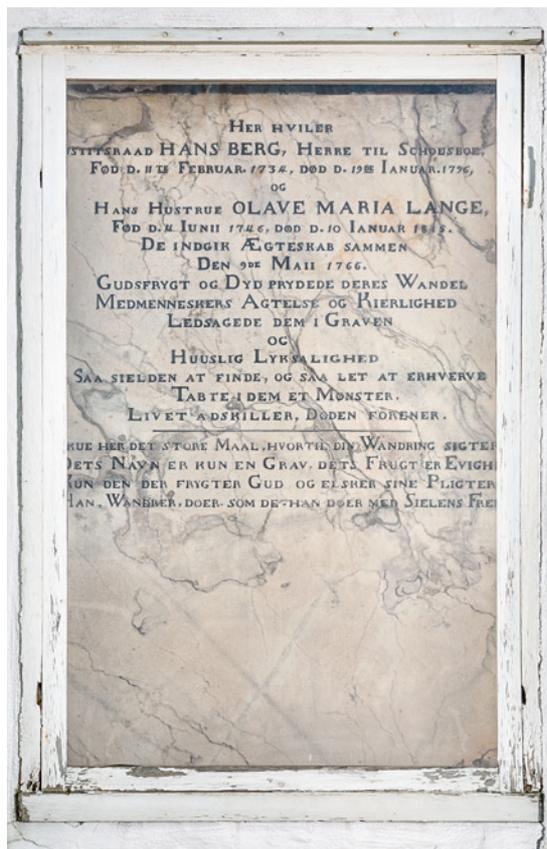

Fig. 98. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1796, over stiftsråd Hans Berg til Skovsbo og Olave Maria Lange (s. 4461). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no.1, c. 1796, to diocesan councillor Hans Berg of Skovsbo and Olave Maria Lange.*

Rauvic« (Kobrow?) i Mecklenburg, †12 maj 1668 på Skovsbo.¹²⁰

4) 1669, over Hendrich Gyldenstjerne til Skovsbo, *1594, †7. sept. 1669 på Skovsbo.¹²¹

5) 1675, over Beirgite (Birgitte) Gyldenstjerne *12. aug. 1595 på Skovsbo, †1675.¹²²

6) 1677, over Mogens Passbierge (Parsbjerg), *3. juni 1649 på Eskilstrup, †21. marts 1677 »udi hans Alders 27 Aar 9 Maaneder 2 Uger 3 Dage«. ¹²³

7) 1679, over Jytte Gyldenstjerne, *1. sept. 1621 på sin fædrengård Svanholm i Skåne, †10. febr. 1679 på Skovsbo.¹²⁴

8) 1766, over Frederikke Louise Krag, †20. juli 1766. Af tin, med det Kragiske våben samt indskriften: »Geheimeraad Rosenkrantz Friderikke Loviise Krag død den 20. Juli 1766«. Den blev

opgravet i 1800-tallets anden halvdel, hvor kappellets kister blev begravet 1842.¹²⁵

†*Gravfane*, 1701, sat til minde om Erik Lykke. Foruden hans våben bar den indskriften: »(Her) hviler den højædle og velbaarne Herre Erik Løche fordum hans kongelig Majestæt til Danmark og Norges Velbestaltne Ritmester ved Her Oberste Arendorps Regiment, er fød paa sin Fædernegaard Steen Holt udi Jylland 1651 den 15. Maj og bortkaldet Gud hannem paa Skovsboe 1701 d. 6 Martz udi hans 50 Aar mindre 2 Maaneder og 14 dage, hans Sjæl Gud glede i de Helles forsamling«. ¹²⁶

En †*gravkrypt*¹²⁷ under koret, som blev lukket med en lem, der gav 'megen træk',⁶² blev benyttet af sognepræsterne indtil 1840, men i tiden frem mod 1760 blev også 'lig fra Skovsbo' nedsat i den.¹²⁸ Efter sløjfningen 1840 blev den opfyldt og tilmuret.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 98), o. 1796, over stiftsråd Hans Berg, herre til Skovsbo, *11. febr. 1734, †19. jan. 1796; og hustru Olave Maria Lange, *11. jun. 1746, <†10. jan. 1815>.

Sandsten, 135×89 cm (lysmål), med indskrift i huggede, sortmalede versaler, der afsluttes med mindeord og vers:

Guds frygt og Dyd prydede deres Wandel
Medmenneskers Agtelse og Kierlighed
Ledsagede dem i Graven
Og
Huslig Lyksalighed
Saa sielden at finde, og saa let at erhverve
Tabte i dem et Mønster.
Livet adskiller, Døden forener.

Skue her det store Maal, hvortil din Wandring sigter
Dets Navn er kun en Grav, dets Frugt er Evigh(ed)
Kun den der frygter Gud og elsker sine Pligter
Han, Wandrer, døer, som de – han døer med Sielens Fred.

Indmuret i kappellets østmur bag glas og hvidmalt træramme. Gravstedet var oprindeligt indrammet af et støbejernsgitter (jf. også nr. 5).¹⁸

2) (Fig. 99), o. 1800, over ubekendt. Grå sandsten, 120×60 cm. Stenen, der er meget nedslidt, har ovalt skriffelt med antydning af personalia i skriveskrift. Langs siderne løber bladranker, og i de øvre hjørner er rosetter. Stenen kantes af en profilliste. Opsat ved tårnets nordmur.

3) (Fig. 100), o. 1811, over Maria Elisabeth Bloch f. Møller, †13. Jan. 1818, 36 år gammel; samt Carl Nicolai Jacobsen Bloch, †1817, 'få uger før sin moder', 11 år gammel.

Rødlig, spættet sandsten, 120×72 cm, med indhugget personalia i versaler i et skriffelt kanted af en blomsterranke. Indsat i tårnets nordmur.

4) (Fig. 101), o. 1848, over I. C. Bloch, sognepræst til Rynkebye og Revninge, *10. nov. 1774 i Revninge, † 13. maj 1845.

Støbejern, 76 cm højt. Et tredobbelt liljekors med en spidstunget blomst i korsenderens midte; fra korsskæringens fire hjørner udgår mindre liljer. Personalia i skriveskrift og på bagsiden af korset mindeord, der er svært læselige pga. kor-

Fig. 99. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1800 (s. 4461). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no. 2, c. 1800.*

Fig. 100. Kirkegårdsmonument nr. 3, o. 1811, over Maria Elisabeth Bloch og Carl Nicolai Jacobsen Bloch (s. 4461). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no. 3, c. 1811, to Maria Elisabeth Bloch and Carl Nicolai Jacobsen Bloch.*

rosion: »Hans Minde vil... være/...«. Korstypen er kendt fra hele landet og var især udbredt i perioden o. 1850–75.¹²⁹

5) O. 1858, sat over Christiane Marie Amalie Berg, *17. marts 1810 på Sølleborg, †18. okt. 1858 i København; gift med overlærer Sick fra Odense, †3. okt. 1854 i København.

Marmortavle, 80×73 cm, med personalia i indhugget fraktur. Den er opsat ved kappellets østmur.

6) 1962, over forfatterinde Agnes Henningsen, *18. nov. 1868 på Skovsbo, †21. april 1962. Natursten, 57×71 cm, med personalia i antikva, opsat bag et sortmalet støbejernsgitter vest for våbenhuset.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52–54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56–59.

Arkivalier. RA. Rentekammeret. *Reviderede regnskaber. Kirkeregnskaber:* Regnskaber Fyn 1662–1837. Odense Provsti, Bjerge, Lunde og Skam Hrd. 1664–72 (*Rtk. Rev. Rgsk. Kirkeresk. Rgsk. for Fyn*)

LAFyn. *Fyns bispearkiv:* Synsforretninger og andre indberetninger 1631–1702 (med uddrag af regnskab 1631–35), 1718–35 (*Bispeark. Synsforretn.*); Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695–1786 (*Bispeark. Kirkeejere*); Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872–81, 1882–98 (*Bispeark. Synsforretn. over kirker og præstegårde*); Bjerge Herreds breve 1553–1805 (*Bispeark. Bjerge Hrd.s breve*).

Provstearkiver. Odense Amtsprovsti: Korrespondance angående Bjerge og Åsum Herreder 1812–14, 1828–29, 1841–45 (*Provstiark. Korresp.*).

Fig. 101. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1848, over sognepræst I. C. Bloch (s. 4461). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no. 4, c. 1848, to Parson I. C. Bloch.*

Pastoratsarkiv:); Enesteministerialbog 1705-1811 (*Pastoratsark. Ministerialbog*); Journal 1815-1919 (*Pastoratsark. Journal*).

Menighedsrådsarkivet: Kirkeprotokol 1862-1936 (*Menighedsrådsark. Synsprot.*)

Karen Brahes Bibliotek DI,10. Samling af gravskrifter over adelige personer c. 1700 (*Karen Brahes Bibliotek. Gravskrifter*).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1929-85 (*Kirkens Arkiv. Synsprot.*).

NM. *Indberetninger.* Anonym o. 1880 (generelt); Löffler 1886 (klokker); Otto Norn 1960 (kalkmalerier); Egmont Lind 1965 (kalkmalerier); Mogens Larsen 1980 (kalkmalerier); Mogens Larsen 1981 (murværk, kalkmalerier); Olaf Hellvik 1983 (kalkmalerier); Mogens Larsen 1983 (jernbunden dørfloj); Bent Hansen 1984 (jernbunden dør); Jens Johansen 1989 (altertavle); Jens Johansen 1990 (altermaleri); K. Søndergaard Nielsen 1997 (prædikestol); Lis Sejr Eriksen 2013 (inventar).

Tegninger og opmålinger. NM. Reinholdt Mejborg 1877 (tre gravsten); Erik Schiødte 1884 (plan, prospekt og lysteage); Magnus Petersen 1896 (altertavle) Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen 1966 (opstalt af tårn).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af boreprover fra Rynkeby Kirke*, Odense Amt, NNU rapport nr. 25, Nationalmuseet 2017 (*Hylleberg Eriksen*).

Historisk indledning ved David Burmeister, bygningsbeskrivelse og kalkmaleri ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktion afsluttet august 2017.

¹ *DiplDan* II, 2 nr. 289.

² Det er næppe korrekt, når Åse Munkholm Andersen og Jacob Christensen, »Skovsbo Gods og Rynkeby Sogn«, *Cartha: Årsskrift for Østfyns Museer* 1982, 30, anfører, at kirken er nævnt 1277-86. De henviser til en omtale af en 'gård i Rynkeby i Ringe Sogn', som alt andet lige må være landsbyen Rynkeby i Gudme Hrd. (Svendborg Amt).

³ U.f., »Regnskabsbog over Indtægten af Landehiælpen 1524-26«, *DaMag*, 4rk. II, 1873, 50.

⁴ *KancBrevb.* 13. april 1557.

⁵ *Kronens Skøder*, 1, 176 (28. juni 1578).

⁶ *Kronens Skøder*, 2, 488 (24. jan. 1679), samt LAFyn. *Bispeark.* Sunds Hrd.s Breve 1541-1721.

⁷ Niels Juel skal have solgt patronatsretten til Lisbeth Podebusk allerede i første halvdel af 1679. Der er uklarhed over det bestemte tidspunkt, da både 1. marts

1679 og 1. maj 1679 er anført i de relaterede skøder, jf. note 8.

⁸ 1692 erhvervede Erik Lykke 1/8 af patronatsretten, som Frederik Eiler Gjeddes da ejede. Det følgende år købte han 'al den anpart udi jus patronatus til Rynkeby Kirke', som Mette Gyldenstjerne og hendes søster, Sophie Gyldenstiernes, børn havde arvet efter Lisbeth Podebusk. Siden erhvervede Erik Lykke også fra sin svoger, Jens Dyrre til Elved, den andel, sidstnævntes hustru, Helle Lykke, havde arvet. LAFyn. *Fynbo Landsting.* Skøde- og panteprotokoller (skøde 12. okt. 1692, tinglyst 26. okt. 1692 samt skøde 2. juni 1693, tinglyst 2. aug. 1693).

⁹ RA. *DaKanc* D 24, nr. 18. Fynske og smålandske tegnelser (23. april 1736).

¹⁰ Blandt kirkeejere i 1700- og 1800-tallet kan nævnes: Christian Rosenkrantz (nævnt 1714, LAFyn. *Bispeark.* Kirkeejere), Hans Berg (1766, LAFyn. *Bispeark.* Bjerger Hrd.s Breve 1553-1805) Johanna Francisca Berg (nævnt 1829; LAFyn. *Provstiark.* Korresp.) og grev Julius Ludvig Ahlefeldt Laurvig Bille (nævnt 1896, LAFyn. *Bispeark.* Synsforretn 1882-98.).

¹¹ *Wiberg* II, 665; *DaAtlas* VI, 1774, 751.

¹² *Tang Kristiansen* V, 244 sagn 878.

¹³ NM. Fundbeskrivelse ved Jens Christian Moesgaard (2002).

¹⁴ LAFyn. *Pastoratsark.* Synsprot (beskrivelse fra 1861).

¹⁵ Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 151-52.

¹⁶ RA. *Rtk. Rev. Rgsk. Kirkerogsk.* Rgsk. for Fyn.

¹⁷ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretn.

¹⁸ LAFyn *Menighedsrådsark.* Synsprot.

Fig. 102 Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LAFyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in bishop Jacob Madsen's journal of pastoral visitations 1588-1604.*

¹⁹ LAFyn. *Pastoratsark*. Journal. (nævnt 1867).

²⁰ NM.

²¹ Der er sandsynligvis tale om den bygning, der på matrikelkortet over Rynkeby By 1850-70 er tegnet øst for koret inden for kirkediget, men på en separat matrikel (20d). Denne placering stemmer overens med, at huset, 'der blev brugt til herskabets heste', o. 1861 omtales som beliggende på kirkegården. Bygningen figurerer på alle matrikelkort indtil 1933, selvom den altså må være revet ned senest 1854.

²² H. D. Lind, »Rynkeby Præstegård«, *Museum* 1895, 2. bd. 380.

²³ *Lind 1895* (note 22) 371 ff.

²⁴ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; *Pastoratsark*. Journal.

²⁵ Nicherne er begge ca. 50 cm brede og ca. 40 cm dybe.

²⁶ Se eksempelvis Rolfsted Kirke (s. 3807) og Birkende Kirke (s. 4379, fig. 15).

²⁷ Hvelvtypen optræder i flere kirker på egnen. Se eksempelvis Rønninge Kirke (s. 3714).

Fig. 103. Manglende hvelvpille i skibets nordøstre hjørne (s. 4419). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Missing vault pillar in north east corner of nave*.

²⁸ *Hylleberg Eriksen 2017*.

²⁹ En lignende løsning kan genfindes i Fraugde Kirke (s. 3522).

³⁰ Hvelvenes kalkmalede udsmykning lader sig ikke umiddelbart datere, men udsmykningen hører givetvis sammen med korhvelvets senmiddelalderlige udsmykning, jf. †kalkmalerier nr. 1, s. 4439.

³¹ Træsarten er bestemt af konservator Mogens Larsen i NM. Indb. ved Mogens Larsen (1981).

³² Det betyder, at korets tagstol har været nedtaget, på et tidspunkt efter hvelvet blev opført. Dette kan imidlertid ikke aflæses i tagværket, der fremstår uforstyrret (jf. s. 4427).

³³ LAFyn *Menighedsrådsark*. Synsprot. (nævnt i en tilføjelse til beskrivelsen fra 1861).

³⁴ Tilsvarende tynde mure i en vestforlængelse kendes eksempelvis i Mesinge Kirke (Bjerger Hrd.).

³⁵ Flere af Fyns kirker er udstyret med vestportaler i senmiddelalderen, som eksempelvis i Fraugde Kirke (s. 3529) og Frørup Kirke (Svendborg Amt).

³⁶ De fladbuede døre i et højtrejst, spidsbuet spejl er et træk, der går igen i flere af egnens kirker. Se eksempelvis døren i Pårup Kirke (s. 2657) og døren i Marslev Kirke (s. 4320).

³⁷ Falsene er givetvis blevet borthugget i begyndelsen af 1800-tallet, da vestportalen blev kirkens hovedindgang og våbenhuset omdannet til opbevaringsrum.

³⁸ En lignende udsmykning af murpiller kan eksempelvis genfindes ved Agedrup Kirke (s. 4275-76) og Viby Kirke (Bjerger Hrd.).

³⁹ Beskrivelse af istandsættelsesarbejdet 1981 ved Ebbe Lehn Petersen i NM.

⁴⁰ Beskrivelse af istandsættelsesarbejdet 2001 ved Ebbe Lehn Petersen i NM.

⁴¹ Fundbeskrivelse ved Ebbe Lehn Petersen, 2002, i NM.

⁴² *Hylleberg Eriksen 2017*. 18 prøver blev udtaget som boreprøver fra kirken, heraf kunne 21 dateres. Fem prøver har bevaret splintved. Korets datering er baseret på seks prøver, hvoraf en har bevaret splintved. Yngste bevarede årring er dannet 1405 (prøvenr. 41340019). Efter tillæg af årringe i det ikke fuldstændige splintved kan det beregnes, at træet er fældet o. 1417. Kapellets datering er baseret på seks prøver, hvoraf fem har bevaret splintved. Den yngste daterede årring er dannet 1509 (prøvenr. 41341049). Efter tillæg af årringe i det manglende splintved kan det beregnes, at træet er fældet o. 1520. I våbenhuset er der udtaget seks prøver, hvoraf alle kunne dateres. Den yngste daterede årring er dannet 1462 (prøvenr. 41342069). Efter tillæg af årringe i det manglende splintved kan det beregnes, at træet er fældet o. 1482.

⁴³ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Synsprot.

⁴⁴ Projektbeskrivelse ved Ebbe Lehn Petersen 1987 i NM.

Fig. 104. Vinduer og forstyrrelser i sydsiden af det østligste fag i skibet (s. 4426). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Windows and interruptions in the south side of the easternmost bay of the nave.*

Fig. 105. Korets tagværk (s. 4427). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Roofing of chancel.*

⁴⁵ *Kirkens arkiv*. Synsprøt.

⁴⁶ Projektbeskrivelse ved Lehn Petersens Tegnestue fra 1975 i NM.

⁴⁷ NM. Indb. ved Otto Norn (1960).

⁴⁸ NM. Indb. ved Egmont Lind (1965).

⁴⁹ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1981).

⁵⁰ NM. Indb. ved Olaf Hellvik (1983).

⁵¹ NM. Indb. ved Karsten Larsen (2014).

⁵² Otto Norn, »Toner fra Wittenberg«, *Skalk* 1966, nr. 4, 14-18; Dorthe Falcon Møller, »Den himmelske lovprisning«, *ICO* 1971: 4-5, 26-34; Erik Skov, »Historien om et orgel«, *NMArb* 1973, 123-34; Dorthe Falcon Møller, *Klang på kalk – musiksymbolik i dansk kalkmaleri*, Kbh. 1996, 110-15, 126-30.

⁵³ Jf. eksempelvis Lucas Cranach den ældres produktion.

⁵⁴ De enkelte apostle lader sig kun vanskeligt identificere, men syd for Kristus ses Johannes med kalken, Andreas med X-korset, Filip med korset og muligvis Bartolomæus med kniven.

⁵⁵ Omtrent samtidige englekor kan findes i Sønderbjerg Kirke (o. 1550) (*DK Tisted*, 759-61) og Møgeltonder Kirke (o. 1550) (*DK Sjyll*, 1301-3). En berømt

tysk parallel kan findes i domkirken i Freiburg i Sachsen, hvor det såkaldte Albertinernes Gravkapel 1594 blev udsmykket med 34 musicerende engle. Se Eszter Fontana, Veit Heller og Steffen Lieberwirth, *Wenn Engel musizieren: Musikinstrumente von 1594 im Freiburger Dom*, Freiburg 2008.

⁵⁶ *Falcon Møller 1996* (note 52), 123-30.

⁵⁷ *Falcon Møller 1996* (note 52), 127-28.

⁵⁸ Lignende kalkmalede anetavler på egnen kan ses i Stenløse Kirke (s. 3136) og Nørre Lyndelse (s. 3941).

⁵⁹ *Norn 1966* (note 52).

⁶⁰ Allerede Otto Norn fremførte denne konklusion i *Norn 1966* (note 52). Der er dog ingen konkret dokumentation af et gravkaps eksistens; tvært imod nævner biskop Jacob Madsen 1592, at døbefonten står i kapellet (s. 4444).

⁶¹ LAFyn. *Provstiark*. Korresp.

⁶² RA. *Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk.* Rgsk. for Fyn.

⁶³ Christoffer Faber udførte en lille gruppe af altermalerier, særligt til kirker ejet af grev Chr. Joh. Fr. Ahlefeldt-Laurvig (1789-1856); jf. Hannemarie Ragn-Jensen, *Weilbachs Kunstnerleksikon*, II, Kbh. 1994, 268. I Rynke-

bys tilfælde blev altermaleriet imidlertid anskaffet under F. C. G. Buscks ejerskab, otte år før han solgte kirken til grev Ahlefeldt-Laurvigs søn, Frederik Ludvig Vilhelm.

⁶⁴ NM. Indb. ved Jens Johansen (1990).

⁶⁵ Jf. Niels Ringes optegnelser i NM samt *DaAtlas* VI, 1774, 570.

⁶⁶ Jf. Niels Ringes optegnelser i NM. I en topografisk beskrivelse i kaldsbogen 1861-1922 (LAFyn. *Pastoratsark. Journal*) er det blot omtalt som 'et modernariabillede'.

⁶⁷ Jf. NM. Indb. ved anonym (o. 1880), der omtaler tavlen, men konstaterer, at 'der er ikke det mindste på Loftet' af de ældre altertavler.

⁶⁸ 1888 ønskede kirkesynet, at der 'straks' blev anskaffet en ny altertavle (vel ramme til altermaleriet), men det er uklart, om dette skete. LAFyn. *Bispeark. Synsforretn.* 1882-98.

⁶⁹ Hun blev begravet 20. marts 1713, jf. LAFyn. *Pastoratsark. Enesteministerialbog* (fol. 21r).

⁷⁰ *Fynsk Kirkesølv* 124.

⁷¹ *DaAtlas* VI, 1774, 750.

⁷² Jf. oplysninger fra Jette Nevers (e-mail af 22. febr. 2017).

⁷³ LAFyn. *Bispeark. Synsforretn.* over kirker og præstegårde.

⁷⁴ Mærkværdigvis anfører LAFyn. *Menighedsrådsark. Synsprot* i 1862, at døbefonten 'er en gammel kampesten hugget i et med foden'.

⁷⁵ Mackeprang, Døbefonte 111.

⁷⁶ LAFyn. *Menighedsrådsark. Synsprot.*; fadet nævnes her som hollandsk, men se også tilsvarende fade i eksempelvis Verninge og Tommerup (s. 3239 og 3290) samt Jan A. Gadd, »Brass Basins and Bowls from a Single Nuremberg Workshop around 1500-1580«, *Journal of Antique Metalware Society* 16 (2008), 2-21.

Fig. 106. Senmiddelalderligt $\ddagger$ indvielseskors, 1400-tallets første del (s. 4429). Foto Mogens Larsen 1981. – *Consecration cross, first part of the 15th century.*

Fig. 107. $\ddagger$ Kalkmalet, gotisk rankeslyng i korhvalvet (optagelsen er drejet ca. 45°). Foto Mogens Larsen 1981. – $\ddagger$ Wall-painted Gothic vines in chancel vault.

⁷⁷ Niels Ringes tegninger i NM.

⁷⁸ Også dette bladværksornament varierer betydeligt i udformningen fra de øvrige og synes skåret af en mindre øvet hånd.

⁷⁹ Jf. f.eks. Abel Schrøders prædikestol i Vejlo Kirke (*DK Præsto*, 767).

⁸⁰ Korupstolen bærer endvidere spor efter de samme diminutive bøjler i postamentfelterne, som Rynkeby-stolen. Værkstedet kan også tillægges stolen i Tommerup (s. 3293) og formentlig også den i Brændekilde (s. 3032).

⁸¹ Niels Ringes tegninger i NM. Ringe anfører versene som: »Eggeiniaviatibus Conceptussumetin/ Paccatis Congepit Mamater mea salli« og »Delicta Quis intiligit Aboccultis: Meis/ Munda: Me. Psl XX«, hvilket må rekonstrueres til: »Ecce in iniquitatibus Conceptus sum et in/ Peccatis concepit Me mater mea sal li[i]« og »Delicta quis intelligit Ab occultis Meis/ Munda Me. Psl xx [egtl. ix]«.

⁸² Herskabspulpituret er nævnt første gang i *DaAtlas* VI, 1774, 570.

⁸³ LAFyn. *Provstiark. Korresp.* Det ekspliciteres efterfølgende, at stolen var over 'et lille vindue'.

⁸⁴ En væsentlig del af pibeværket udskiftedes 1950. Marcussen & Søns arkiv.

⁸⁵ Dispositionerne før og efter ombygningen 1950 fremgår af Marcussen & Søns arkiv samt en optegnelse ved orgelbygger Knud Smenge (i Den Danske Orgelregistrant).

⁸⁶ Facaden fra 1903 havde ikke klingende piber.

⁸⁷ Yderligere oplysninger om kirkenes orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁸⁸ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1983) og Bent Hansen (1984).

⁸⁹ Thalund, *Kirkeskibe* 58.

⁹⁰ Uldall, *Kirkeklokker* 280 beskriver det utydelige pilgrimstegn som er 4,7 cm højt, »Paa Rammen, som

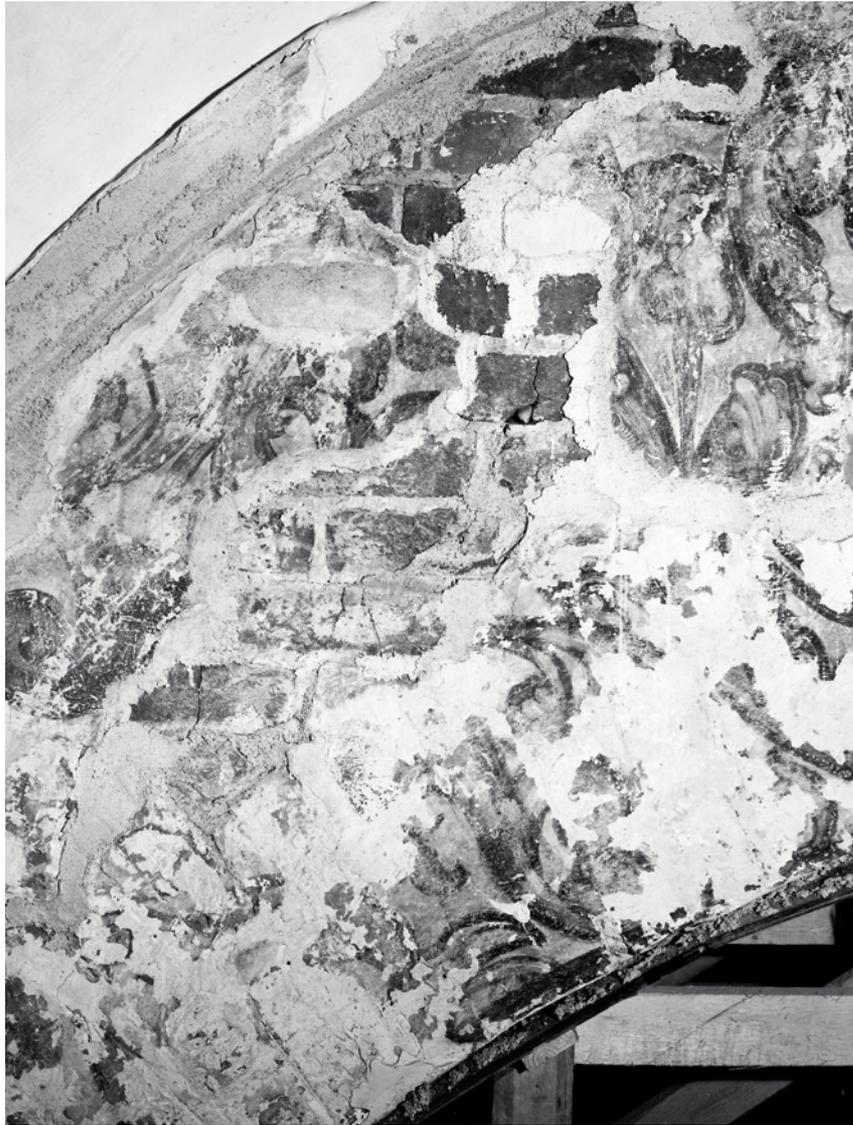

Fig. 108. †Kalkmalet rankeværk, o. 1550-75 på triumfmuren (s. 4429). Foto Mogens Larsen 1981. – †Wall-painted vines, c. 1550-75 on chancel arch wall.

er aflang-firkantet og ender med en Gavl med Kors øverst, ligesom Siderne have lignende Kors (Fialer), sees 4 Øskner. Fremstillingen er utydelig, dog synes mulig at vise Christi Himmelfart med Gud Fader i Skyerne«. Han henviser til samme tegn på en klokke i Lanken fra 1477.

⁹¹ Poul Grønder-Hansen, »Klokker og kanoner«, *Skalk* 1982, nr. 1, 29.

⁹² G'et i 'gracia' er støbt på hovedet.

⁹³ Jf. Niels Knud Liebgott, »Afstøbninger af pilgrims-tegn på danske middelalderlige kirkeklokker«, *Årb-OldkHist*, 1971, 232.

⁹⁴ Uldall, *Kirkeklokker* 216-17 identificerer mønterne som muligvis en kobbermønt fra Erik af Pommern (1425) samt fire muligvis tyske brakteater. Jf. også s. 220 for en diskussion af de fem mønters symbolik.

⁹⁵ Jf. Liebgott 1971 (note 92), 225-29. Mærket kendes også fra »...mvnssons« klokke i Allerup samt fra Oluf Kegges 'Vægterklokke', 1523, i Vor Frue Kirke, Nyborg (*DK Svendborg*, 1046).

⁹⁶ Uldall, *Kirkeklokker* 215-20. Således genfindes den gotiske monstans (Wilsnacks pilgrimstegn?) på Allerupklokken (1504), mens bisperelieffet i indskriften findes på klokkerne i Allerup, Stenstrup (1504) og

Fig. 109. †Kalkmalet rankeværk, o. 1550-75 på triumfuren (s. 4429). Foto Mogens Larsen 1981. – †Wall-painted vines, c. 1550-75 on chancel arch wall.

Herrested (1513). Brakteater og møntaftryk forekommer på klokken i Herrested og Flødstrup (1525).

⁹⁷ Uldall har endvidere peget på, at bisperelieffet på Rynkeby- og Allerupklokkerne også kendes fra klokkestøber Olaf Bendtsens klokke til Vejlv Kirke fra 1506 (*DK Præsto*, 769), mens et pilgrimstegn af de tre blødende oblater fra Wilsnack, jf. *Liebgott* 1971 (note 92), 229-30 kendes fra en klokke i Jørn ved Flensborg fra 1400-tallets sidste halvdel. Da der er tale om netop pilgrimstegn, som må have været ret udbredte, er der imidlertid ikke grundlag for at antage, at der var nærmere forbindelse disse klokkestøbere imellem.

⁹⁸ Hinrichsen, *Grabsteine*, kat.nr. 555.

⁹⁹ Mackeprang, *Døbefonte*, 138.

¹⁰⁰ Jf. Burman Beckers tegning af de tre romanske gravsten (foto i NM).

¹⁰¹ Hinrichsen, *Grabsteine*, kat.nr. 556.

¹⁰² Hinrichsen, *Grabsteine*, kat.nr. 554.

¹⁰³ *DaAtlas* VI, 1774, 570; Aage Fasmer Blomberg, »Skovsbo«, *Danske Slotte og Herregårde 7* (red. Aage Roussell), Kbh. 1965, 60.

¹⁰⁴ LAFyn. *Provstiark*. Korresp. At gulvet lå lavere, fremgår af, at J. V. Berg 1841 foreslår at fylde kapellet op med jord 'til kirkegulvets højde'.

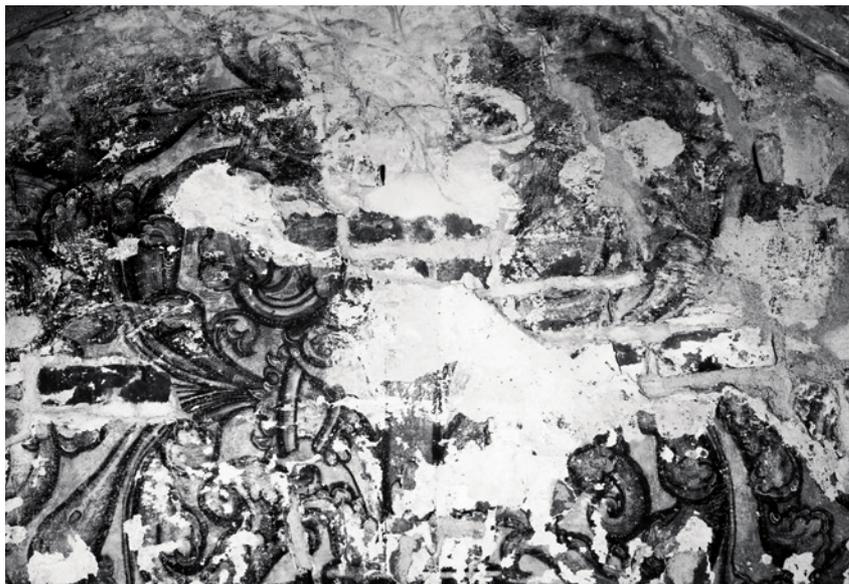

Fig. 110. †Kalkmalet rankeværk, o. 1550-75 på triumfmuren (s. 4429). Foto Mogens Larsen 1981 . – †Wall-painted vines on chancel arch wall, c. 1550-75.

¹⁰⁵ LAFyn. *Provstiark.* Korresp. samt *Pastoratsark.* Synsprot. Den senere sognepræst, pastor H. D. Lind, skriver i *Lind 1895* (note 22) 266, at gravgitteret også var udsmykket med basunengle.

¹⁰⁶ J.V. Berg nævner, at kapellet senest blev benyttet to år senere, i 1768, hvilket imidlertid hverken bekræftes af hans egen liste over kisterne, LAFyn. *Provstiark.* Korresp., eller af kirkebogens oplysninger om begravelserne (LAFyn. *Pastoratsark.* Enesteministerialbog).

¹⁰⁷ LAFyn. *Provstiark.* Korresp.; *Lind 1895* (note 22) 266 beretter om kisternes ødelæggelse ved kapellets renovation.

¹⁰⁸ Det er utvivlsomt en fejl, når *HofmFund* V, 1760, 276 anfører, at Henrik Gyldenstjerne døde 1680, jf. såvel LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek*, Samling af gravskrifter over adelige personer som cand.jur. J.V. Bergs liste over kisterne i kapellet fra o. 1836 (LAFyn. *Provstiark.* Korresp, under 1841).

¹⁰⁹ Ifølge cand.jur. J.V. Bergs liste over kisterne i kapellet fra o. 1836 (jf. LAFyn. *Provstiark.* Korresp., under 1841) er der tale om 'Fru Berete Gyldenstjerne, sal. Axel Urnes til Rygaard, født på Skovsboe 1595, død 1680', LAFyn. *Provstiark.* Korresp. Axel Urne til Rygård var gift med Birgitte Predbjørn Gyldenstjerne, der netop blev født på Skovsbo 12. aug. 1595, men døde 1675, fem år før det år, der angives i listen.

¹¹⁰ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 21. Det er muligt, at Mogens Parsberg blev begravet i †gravkrypten (s. 4461), eftersom hans kiste ikke er nævnt i *DaAtlas*.

¹¹¹ Kisten er nævnt i en udateret liste over begravelser

fra o. 1700, LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 18 samt af *HofmFund*, V, 1760, 276, men stod tilsyneladende ikke i kirken, 1841, jf. J.V. Bergs liste, hvorpå en skade i papiret dog gør, at to af de begravedes navne mangler i fortegnelsen.

¹¹² Denne kiste er nævnt af *DaAtlas*, VI, 570, men figurerer hverken i LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter eller i J.V. Bergs liste.

¹¹³ LAFyn. *Amtsprøvsti.* Korresp. Bjerger og Åsum Hrd. 1841-45.

¹¹⁴ LAFyn. *Pastoratsark.* Enesteministerialbog (føl 21r).

¹¹⁵ LAFyn. *Pastoratsark.* Enesteministerialbog (føl 55r); LAFyn. *Provstiark.* Korresp anfører – tilsyneladende fejlagtigt – begravelsesdatoen som 17. aug. 1725.

¹¹⁶ LAFyn. *Pastoratsark.* Enesteministerialbog (føl 94v).

¹¹⁷ LAFyn. *Pastoratsark.* Enesteministerialbog (føl 246v).

¹¹⁸ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 22.

¹¹⁹ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 23.

¹²⁰ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 20.

¹²¹ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 17.

¹²² LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 19.

¹²³ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 21.

¹²⁴ LAFyn. *Karen Brahes Bibliotek.* Gravskrifter, nr. 18.

¹²⁵ LAFyn. *Pastoratsark.* Journal (oplyst 15. marts 1890).

¹²⁶ Afskrevet efter Niels Ringes noter i NM.

¹²⁷ At der er tale om en gravkrypt, fremgår af et cirkulæresvar 1890, hvor der omtales en 'gravkælder'. LAFyn. *Pastoratsark.* Journal.

¹²⁸ *DaAtlas* VI, 570; LAFyn. *Pastoratsark.* Journal.

¹²⁹ Aase Faye, *Danske Støbejernskors*, Kbh. 1988, nr. 147-50.

Fig. 111–112. 111. Indstøbte mønter og brakteater på klokke nr. 2 (s. 4454) 112. Støbermærke på klokke nr. 2 (s. 4454). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 111. Coins and bracteates cast into bell no. 2. 112. Foundry mark on bell no. 2.

RYNKEBY CHURCH

The village is presumably mentioned for the first time at the end of the 1200s as “Rynkæby”. However, there seem to be no preserved medieval sources for the church, apart from the fact that it contributed 20 marks to the national levy in 1524–25. After the Reformation it belonged to the Crown. In 1557 Peder Lykke complained to Skovsbo that some of the church grain he had been empowered by a royal licence to keep and use for an improvement of the upkeep of the church had been taken from him ‘by force’ by the official at Odensegård, Jørgen Skinkel. In 1578 Erik Hardenberg of Skovsbo was granted a deed to the Crown’s manorial rights to six farms adjacent to the church. In 1679 the Crown sold the advowson to Admiral Niels Juel. Despite the natural relationship with the biggest manor in the parish, Rynkeby Church does not seem to have belonged properly to Skovsbo until c. 1700. For example Christian Rosenkrantz

is mentioned as the church owner in 1702; the royal tithes belonged to Odense Hospital until they were sold in 1736 to the highest bidder. The church passed into freehold in 1918.

The church has had Revninge as an *annexe* at least since the 1500s.

Building. The large church is a Late Romanesque brick building that was expanded several times during the 1400s. First it was lengthened towards the west, and the chancel and nave were heightened and vaulted over. After this a porch was built to the south, and a substantial tower was added in the west. In the first part of the 1500s a chapel was built on the north side of the nave which, shortly after the Reformation, in the period c. 1550–75, was given a wall-painted decoration, showing music-playing angels and Christ as the Man of Sorrows at the stake on Judgement Day.

Furnishings. The oldest item of furnishing in the church is the Romanesque granite font of the Vindinge type. The bells are Late Medieval, the oldest from 1472, while the youngest is from 1503 and was cast by a founder, presumably from Nyborg, whose name can partly be read as "...mvnsson" on one of the cast-in seals.

The undated pulpit belongs to a well known group from c. 1580, and the wing of the west door of the tower, in the same style, must also be from this period. The family pew from 1651 bears the painted arms of Henrik Gyldenstierne. Its panelling, along with parts of (†)family pew of his wife, Lisbeth Podebusk, have been rebuilt as a mobile partition wall. The chalice is from 1662 and was probably donated by Christian Urne of Søbysøgård. The other historical church silver was stolen in 2016.

In 1702 the church was in good condition and renovated. Later the furnishings were repaired during the major repairs in 1841. Christoffer Faber's altar painting shows Jesus allowing the little children to come to him, and was donated in 1857 by Hans Christian von Westen Berg. It

is inserted in an altarpiece from 1936 carved by Valdemar Munch. The altar rail was made in the 1920s by the wrought ironsmith Hans Rasmussen, Hudevad, who also supplied the collection boxes. The chancel arch crucifix was carved in 1938 by Erik Petersen. The furnishings are in mainly light grey paintwork with details in blue and grey; this has most recently been freshened up in 2002.

Sepulchral monuments. The church has four Romanesque tombstones, all decorated with a Maltese cross, and they seem to come from the same workshop. Also preserved is the tombstone from 1628 of the onetime churchwarden Erik Jepsen and his wife Gertrud Rasmusdatter. Several churchyard monuments are set in the walls of the church building, the oldest of which is that of the diocesan councillor and church owner Hans Berg and his wife Olave Maria Lange from c. 1796.

The †*sepulchral chapel* established by Henrik Gyldenstierne in 1656 in the north chapel was removed in 1842.